

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav politologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michael Labutta

**Role římskokatolické církve při přechodu k demokracii
v Polsku a v Chile**

The role of the Roman Catholic Church during the transition to
democracy in Poland and Chile

Poděkování

Rád bych na tomto místě vyjádřil upřímné poděkování Mgr. Martinu Štefkovi za jeho ochotu a trpělivost při vedení této bakalářské práce. Zvláštní poděkování pak patří mé rodině, přítelkyni a blízkým přátelům, bez kterých bych nikdy tuto práci nenapsal

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 14. 12. 2016

Michael Labutta

Klíčová slova (česky)

tranzice, římskokatolická církev, totalitní režim, autoritářský režim, demokracie

Klíčová slova (anglicky)

Transition, Roman Catholic Church, Totalitarian regime, Authoritarian regime,
Democracy

Anotace (česky)

Práce se bude zabývat srovnáním států, které si prošly přechodem k demokracii a zároveň zde můžeme sledovat silný vliv římskokatolické církve. Konkrétně se bude jednat o Polsko a o Chile. V úvodu bych se snažil postihnout postavení církve v rámci těchto států za trvání nedemokratického režimu (jestli stála na straně režimu, skryté opozice, nebo zda vystupovala přímo vůči režimu). Snažil bych se postihnout to, co ovlivnilo tento postoj – křivdy ze strany režimu, historický kontext. Další část se bude zabývat tím, o jaký vztah s církví nedemokratické režimy usilovaly. Zda prosazovaly represe, kooptaci, či nějakou formu „tiché dohody“.

V závěru práce a v návaznosti na předešlé otázky se budu snažit zodpovědět otázku, zda římskokatolická církev byla v daných zemích otevřená spolupráci nebo zastávala spíše konfrontační postoj, a jaký měl tento postoj vliv na formu, průběh a výsledek tranzice, a jak se promítl do pozdější konsolidace demokracie.

Anotace (anglicky)

The thesis will be addressed by comparing the states which have undergone a transition to democracy and at the same time you can observe the strong influence of the Roman Catholic Church. Specifically, it will be about Poland and about Chile. In the beginning, I tried to capture the position of the Church in these states for the duration of the undemocratic regime (if it stood on the side of the regime, covert opposition, or whether they acted directly against the regime). I will try to describe what influenced this attitude - the injustices of the regime, historical context. Another part will look at what the relationship with the Church undemocratic regimes sought. Whether enforce repression, cooptation, or some form of "tacit agreement".

In response to previous questions in the conclusion I will try answer whether the Roman Catholic Church was open to cooperation and advocated more confrontational stance, and how did this attitude affect the form, course and outcome of transition in these countries.

Obsah

Úvod	7
I. Kapitola	
Teoretický základ	11
II. Kapitola	
Případ Polska	23
2.1. Obecný úvod	23
2.2. Historická role církve.....	23
2.3. Podoba režimu v 80. letech.....	25
2.4. Role církve během 80. let	28
III. Kapitola	
Případ Chile	32
3.1. Obecný úvod	32
3.2. Charakteristika systému, jeho krize a vláda prezidenta Allendeho	33
3.3. Vojenský převrat a počátky opozice	36
3.4. Institucionalizace režimu a jeho konec	40
Závěr	43
Seznam použité literatury	46

Úvod

Chile a Polsko jsou v mnoha ukazatelích velmi odlišné. Člověka na první pohled zaujme obrovská geografická vzdálenost – bezmála 13 tisíc kilometrů¹, to je ale jen pomyslná špička ledovce. Rozdílností zde panuje hned celá řada. Od národnostní skladby počínaje, přes odlišnou kulturu pokračující a v neposlední řadě konče odlišnou historickou zkušeností.

Polsko bychom od roku 1796 na mapě Evropy hledali marně, neboť po třetím dělení je jeho území definitivně rozděleno mezi Prusko, Rakousko a Rusko. Opětovné obnovení polského státu přichází až s koncem první světové války. V krátkém meziválečném období se ale ukázalo být velmi složité položit alespoň základy demokratického státu. Krátký časový úsek v kombinaci s nepřátelskými mocnostmi se ukázaly být po meziválečné Polsko „nestravitelné“ a v důsledku paktu Ribbentrop-Molotov² dochází ke čtvrtému dělení – tentokrát mezi nacistické Německo a sovětské Rusko. Po skončení druhé světové války se Polsko ocitá v sovětské sféře vlivu a o jeho osudu se po dalších čtyřech desítkách let má do značné míry rozhodovat v Moskvě.

V případě Chile oproti tomu nemůžeme mluvit o tak dramatickém historickém vývoji, ačkoliv je nutné podotknout, že země se nejprve musela osamostatnit na španělské vládě a posléze vést územní spory se svými sousedy. Tyto faktory se ale nakonec neukázaly být nepříznivé vůči vnitropolitickému vývoji v Chile. Naopak jsme svědky krystalizace politického systému, kdy vznikají přibližně tři hlavní proudy, které v průběhu času projdou několikanásobnou proměnou³, a které – a to je hlavní – si zachovají takřka identickou voličskou podporu. Hlavním prvkem, který tak bude od začátku v Chile dominovat, je především snaha elit o dosažení kompromisu.

Již ze stručného popisu historie Chile a Polska je patrné, že odlišností je zde celá řada. To ale neznamená, že při bližším pohledu nenalezneme také body, které budou oba státy spojovat. Jak v případě Chile, tak v případě Polska došlo na sklonku 80. let

¹ Dostupné: <http://www.distance-between.info/warsaw/santiago>

² Smlouva byla podepsána 23. srpna 1939 a rozdělovala sféry vlivu Německa a Ruska

³ T. R. Scully hovoří o třech klíčových zlomech (*The Critical Juncture*) v letech 1857–1861, 1920–1932 a poslední v letech 1952–1958. In.: Scully, Timothy, R. 1995. *Reconstituting Party Politics in Chile*. In: Scott, and Timothy R. Scully Mainwaring. *Building Democratic Institutions : Party Systems in Latin America*. Stanford : Stanford University Press , 1995.

minulého století k důležitým změnám, které ve svém důsledku znamenaly nastolení demokratických režimů. římskokatolická církev hrála v těchto procesech přirozeně důležitou roli. Zvláště pak otázka přechodu k demokracii nás přivádí k celé řadě bodů, které jsou si až nápadně podobné, a které lze v obou zemích sledovat.

Oba státy si prošly obdobím nedemokratických režimů, které byly v jistý čas své existence vedeny armádními složkami. V Polsku se jedná o takřka poslední dekádu komunistického režimu. V prosinci 1981 je zchátralý komunistický režim nahrazen armádními představiteli pod vedením Wojciecha Jaruzelského. V Chile se pak bavíme o režimu Augusta Pinocheta. V obou případech se tak setkáváme s vládou vojenské junty, která sama sebe v jistém smyslu chápala jako poslední záchranu své země. V Polsku před sovětskou intervencí, v Chile před marxistickou revolucí.

Ještě významnějším bodem, který spojuje oba případy, se skrývá ve způsobu, jakým nedemokratické režimy na sklonku své existence předaly moc do rukou civilních demokratických vlád. V Chile byl Pinochet poražen v lidovém plebiscitu, jenž měl rozhodnout o jeho dalším setrvání v prezidentské funkci. Polský případ poukazuje na hluboké vyprázdnění režimu po ideologické stránce a totální vyčerpání po stránce ekonomické. V návaznosti na vleklé ekonomické potíže, které nebyl zkostrnatělý systém s to řešit, museli komunisté de facto přijmout svou porážku a přistoupit na jednání s opozicí.

Zejména pak roli římskokatolické církve jako aktéra bych chtěl v této práci vyzdvihnout a zdůraznit. Jsem přesvědčen o tom, že církev přispěla k poklidnému předání moci do rukou civilní demokratické vlády. Otázkou ale zůstává, jak se církvi podařilo dostat do takové pozice, aby měla na celý proces tak významný vliv. Společně s tím také vyvstává otázka nad tím, jak se nedemokratické režimy stavěly k existenci silného aktéra. V tomto ohledu hodlám strukturovat otázky do tří hlavních bodů/okruhů.

V prvním bodě se budu věnovat srovnání postoje nedemokratických režimů v Chile a v Polsku vůči římskokatolické církvi. Tuto otázku pak dále hodlám dělit podle toho, jakou strategii režim ve vztahu k církvi zvolil. Zda se jednalo spíše o kooptaci, akomodaci či represi a jaká strategie byla dominantní?

V druhém bodě svoji pozornost přesunu k roli církve, tzn., že se budu snažit postihnout její postoj vůči režimu. Uchylovala se církev spíše k opozičním aktivitám nebo působila jako zklidňující faktor/mediátor celé situace? V neposlední řadě je také na místě otázka, zda církev usilovala o to, stát se opozičním aktérem? Všem těmto strategiím (opozice, mediace, spolupráce) se hodlám v tomto bodě věnovat.

Konečně poslední otázkou, kterou bych rád vyzdvihnul, je role církve v Chile a v Polsku během již samotného přechodu k demokracii. Zde se na rozdíl od předchozích dvou bodů budu věnovat pouze časovému intervalu samotného přechodu k demokracii.

Svým charakterem bude práce komparací dvou zemí se zaměřením na konkrétní prvek – Římskokatolickou církev. Předpokládám, že práci budu členit dle následující osnovy: v první kapitole se zaměřím na teoretický rámec, v němž se budu pohybovat. Budu se tak primárně snažit o zachycení teorie tranzice – zejména pak podle Juana J. Linze a Alfreda Stephana a jejich práci „*Problems of Demoratic Transition and Consolidation*“, kde se můžeme setkat jednak s teoretickým rámcem, tak i s konkrétním zaměřením jak na Chile, tak i na Polsko. Současně s tím budu vycházet z práce A. Stepana, který vypracoval jeden z nejobsáhlejších seznamů možných alternativ přechodů. Koncept pak ještě chci doplnit o článek Terry L. Karlové a Philippa C. Schmittera „*Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*“, který poskytne jiný pohled na celou problematiku.

V druhé a třetí kapitole se již budu věnovat empirické části. Pro každou z kapitol hodlám vyčlenit případ jedné země. Hodlám začít právě Polskem, a to z důvodu větší kulturní blízkosti našemu prostředí. Budu se zejména soustředit na období od prosince roku 1981 a formě vlády v posledních letech komunistického režimu pod vedením Wojciecha Jaruzelského. V případě Chile budu logicky sledovat nastolení režimu Augusta Pinocheta v září roku 1973. Neméně důležitá je také pozice církve již během samotného procesu tranzice. Budu se zde opírat o práci Timothyho. R. Scullyho, který je taktéž velmi relevantním aktérem v otázce vzniku a vývoje politického systému v Chile. Důležité je taktéž zmínit práci autorů J. Samuela Valenzuely and Artura Valenzuely „*Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions*“.

Po těchto dvou kapitolách rozebírajících historickou zkušenost bych se rád v závěrečném shrnutí věnoval bodům, které se ukázaly být pro obě země společné, nebo které se také ukázaly být odlišné. Toto shrnutí si bude klást za cíl srovnat poznatky, které jsem získal v předchozích dvou částech práce.

Ačkoliv jsem si vědom toho, že v mnoha oblastech budu opakovat již známá fakta, tak navzdory tomu se domnívám, že tato práce otevírá zajímavý prostor pro další bádání, neboť vyloženě roli římskokatolické církve je v tomto ohledu věnován daleko menší prostor, než jaký by si toto téma jistě zasloužovalo. Stejně tak jsem si také vědom jistých úskalí, které sebou komparace dvou takto vzdálených států přináší.

Možná kritika může přicházet ze směru, že zde srovnávám nesrovnatelné – jednoduše řečeno: „*porovnávám jablka a hrušky*“, poněvadž se v obou zemích setkáváme s jinou strukturou nedemokratického režimu a i obecné, kulturní a hospodářské podmínky jsou odlišné. Jedním z takových to pokřivení, ke kterým pak může dojít, je špatná kontextualizace pozice římskokatolické církve v Chile a v Polsku. V Chile bychom Římskokatolickou církví hledali spíše na středu politického spektra, zatímco v Polsku jde jasně o pravicové postavení. Lze také uvažovat o tom, vůči čemu se církev v obou zemích vymezovala negativně. V Chile je možné mluvit o kritice pravicové politiky způsobené politikou tzv. „*Chicago boys*“. V Polsku se zase setkáváme s kritikou všeho levicového, všeho, co nějakým způsobem souvisí s komunistickým režimem.

I. Kapitola

Teoretický základ

Hlavním cílem této kapitoly bude představit kategorii nedemokratických režimů, konkrétně autoritářský režim. K jeho popsání budu zejména využívat práci Juana J. Linze a Alfreda Stepana „*Problems of Democratic Transition and Consolidation*“⁴. Navíc se jejich práce přímo nabízí, neboť poskytuje jak teoretický základ, tak i empirické zaměření na případy Polska a Chile. Cílem zejména bude postihnout definiční rysy autoritářského režimu, tak aby došlo ke správné kontextualizaci prostředí, ve kterém musela římskokatolická církev existovat. Domnívám se, že právě tento typ nedemokratického režimu lze nejlépe aplikovat na oba studované případy. Právě z tohoto důvodu se zde nebudu zabývat problematikou totalitních režimů či demokratického režimu. V případě definování autoritářského režimu se pak také hodlám opírat o práci Juana J. Linze a to „*Totalitarian and Authoritarian Regimes*“⁵, který v této problematice stále platí za nepřekonanou veličinu.

V další části této kapitoly svou pozornost přesunu od definování autoritářského režimu k přechodům k demokracii. Zde se budu ve značné míře opírat o práci A. Stephana, který se pokusil postihnout širokou škálu možných typů přechodů k demokracii. Tento koncept pak doplním o práci Terry L. Karlové a Philippa C. Schmittera, kteří do diskuze výrazně zasáhli především díky článku „*Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*“⁶. Rozhodl jsem se využít tento koncept k doplnění, poněvadž se snaží problematiku přechodů postihnout z jiného úhlu pohledu, než jak činí Alfred Stephan. V rámci této části kapitoly se také zaměřím na kritiku vůči konceptu Terry L. Karlové a Philippa C. Schmittera.

Konečně v poslední části této kapitoly se budu věnovat konkrétním případům obou zemí. Především zde opět budu čerpat z práce Juana J. Linze a Alfreda Stepana a

⁴ LINZ, J. Juan a Alfred C. STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore, USA : Johns Hopkins University Press, 1996

⁵ LINZ, J. Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Colorado, USA : Lynne Rienner Publishers, 2000.

⁶ KARL, Terry Lynn a Philippe C. SCHMITTER. *Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*, 1991, 43(127), 269-284

také z práce J. Samuela Valenzuely „*Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions*“⁷.

Domnívám se, že toto rozvržení bude přínosné a v jisté míře i nezbytné, neboť nedemokratické režimy z 80. let v Chile a v Polsku se nevyskytovaly ve vzduchoprázdnu, ale byly vyústěním historického kontextu.

1.1. Autoritářský režim

V zásadě lze tvrdit, že před příchodem Juana J. Linze existovalo poměrně jednoduché schéma forem režimů. Člověk se tak mohl setkat s členěním na demokratické režimy na straně jedné a totalitární režimy na straně druhé. Juan J. Linz si ale při studiu španělského režimu pod vedením generála Franca⁸ správně povšimnul, že v mnoha bodech Španělsko nespĺňuje jak kritéria demokratického režimu, tak ani totalitárního režimu.⁹ Bylo více než zřejmé, že se stávající dichotomie bude muset přepřacovat a nahradit novým dělením.

Juan J. Linz doplnil stávající dvě kategorie přidáním nové – autoritářských režimů. Svůj konceptuální rámec vystavěl na čtyřech analytických dimenzích, na jejichž základě můžeme jednotlivé režimy rozdělovat na totalitární a autoritářské. Oněmi čtyřmi analytickými dimenzemi jsou: pluralismus (*pluralism*), ideologie (*ideology*), mobilizace (*mobilization*) a vůdcovství (*leadership*).¹⁰

Juan J. Linz také vypracoval definici tohoto režimu, který má svou vlastní logiku fungování a vlastně nespádá ani pod demokratické režimy a stejně tak jej nelze zařadit po bok totalitních režimů. Juan J. Linz o takovém režimu mluví jako o „*politickém systému s omezeným, neodpovědným politickým pluralismem bez vypracované vůdčí ideologie, ale s charakteristickou mentalitou bez rozsáhlé a intenzivní politické mobilizace, s výjimkou některých časových období v jejich vývoji, a ve kterém vůdce*

⁷ VALENZUELA, J. Samuel and Arturo Valenzuela, *Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions*. Baltimore, USA : Johns Hopkins University Press, 1986

⁸ Francisco Franco Bahamonde (4. 12. 1892 – 20. 11. 1975)

⁹ LINZ, J. Juan a Alfred C. STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe.*, 1996 s. 38

¹⁰ Ibid., s. 38

nebo příležitostně malá skupina vykonává moc ve formálně špatně definovaných, ale přesto docela předvídatelných hranicích.“¹¹

Pokud si porovnáme definice autoritářského režimu s totalitním režimem, musíme nám již být jasné, v jakých kritériích se oba případy liší. Autoritářský režim nedisponuje natolik propracovanou ideologií, která má ambice vysvětlit co nejširší možné pole lidské aktivity. Stejně tak není v autoritářských režimech přítomná neustálá mobilizace civilního obyvatelstva. Mobilizace již není tak častá ani intenzivní, režim se spokojí i s pasivními projevy poslušnosti. Stejně tak se proměňuje vůdcovství. Vůdčí skupina nebo jednotlivci vykonávají moc sice ve špatně definovaných, ale přesto předvídatelných hranicích, což je veliký rozdíl oproti totalitnímu režimu, kde panuje vysoká míra nepředvídatelnosti. Konečně posledním bodem, který oba koncepty odlišuje, je pluralismus. Ten je v autoritářských režimech omezený a politicky neodpovědný což je opět posun, neboť v totalitních režimech nemůžeme mluvit o žádném typu pluralismus – jednoduše zde neexistuje.

1.2. Přechody k demokracii

Pokud se budeme ptát co vlastně samotný termín „přechod /tranzice“ znamená, musíme nejprve vyznačit alespoň základní body, které ohraničí pole problematiky, v němž se budeme pohybovat. Juan J. Linz a Alfred Stepan k této otázce uvádí, že „[přechod k demokracii a její následná konsolidace zahrnuje pohyb od nedemokratického k demokratickému režimu.“]¹² Tento poznatek sice nemusí na první pohled vyvolávat překvapení, pravdou ale zůstává, že tranzice vždy nemusí znamenat nastolení demokracie jako „cílového produktu“. Naopak se lze setkat s případy, které se po dlouhý čas nachází mezi demokratickým a nedemokratickým režimem.¹³

Základním hlediskem, které hodlám v tomto pohledu využít, je přístup Alfreda Stephana. Ten se snaží popsat způsoby, kterými je provedena tranzice a dochází k celkem deseti možným cestám:

¹¹ Linz, J. Juan. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Colorado : Lynne Rienner Publishers, 2000. 1-55587-866-0.

¹² Ibid., s. 38

¹³ Např. nevládní organizace *Freedom House* každý rok provádí srovnání států. Na základě těchto dat lze orientačně určit, který stát je demokracií, hybridním režimem či autoritářským režimem. Dostupné na <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016>

- 1) vnitřní restaurace po dobytí zvnějšku
- 2) vnitřní přeformulování
- 3) zvnějšku monitorované nastolení
- 4) redemokratizace zahájená zevnitř autoritářských režimů
 - a) Redemokratizace zahájená civilisty nebo civilním politickým vedením
 - b) Redemokratizace zahájená armádou – vládou
 - c) Redemokratizace zahájená armádou – institucí
- 5) ukončení režimu tlakem společnosti
- 6) pakt mezi politickými stranami (s konsociačními prvky či bez nich)
- 7) organizovaná násilná revolta koordinovaná reformistickými stranami
- 8) revoluční válka vedená marxisty¹⁴

První trojice bodů má společného jmenovatele ve způsobu dosažení demokracie, kterým je její vojenské nastolení či minimálně vojenský dohled nad směřováním země k demokratickému zřízení. V případě „*vnitřní restaurace po dobytí zvnějšku*“ se jedná o příklady zemí Beneluxu, Norska a Dánska po druhé světové válce. Základní otázka zní, zda vina za zhroucení demokracie leží na představitelích před-diktátorského režimu a zda se demokratické vedení dopouštělo kolaborace. Čím zřetelněji je odpověď záporná, tím spíše se obnoví demokratický režim. V případě „*vnitřního přeformulování*“ lze použít příkladu poválečného Řecka a Francie. Jedná se o země, kde ke zhroucení demokratického režimu výrazně přispěly i vnitřní problémy, a kde existoval kolaborantský režim (či se to o něm minimálně předpokládá). Poslední z trojice těchto cest je „*zvnějšku monitorované nastolení*.“ Klasicky se zde lze opřít o zkušenosti z poválečného Německa a Japonska. Autoritářské režimy jsou poraženy a demokratické mocnosti zavádějí nový režim. Jejich vojenská přítomnost v zemi není překážkou, neboť nedemokratický režim se v předchozím období silně zdiskreditoval.

Všechny tři výše popsané typy přechodů mají společný způsob svého nastolení – pomoci vojenské síly. Tato cesta se ale v perspektivě uplynulých tří dekad ukázala být již ne tak často frekventovanou. U dalších způsobů přechodů budou hlavní roli hrát sociálně politické faktory. První z této řady typů přechodů je „*redemokratizace zahájená zevnitř autoritářských režimů*“. Specifikem tohoto přechodu je, že jen

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, s. 54–58

málokdy je skutečné předání zamýšleným konečným cílem. Při tomto procesu mohou nastat tři základní problémy, jednak se držitelé moci mohou rozhodnout změnit své původní rozhodnutí a ustoupit od reforem. Za druhé, držitelé moci se mohou pokusit vytvořit pravidla hry – ať už formální nebo neformální, která budou v novém režimu chránit jejich zájmy. Za třetí, bezpečnostní složky autoritářského režimu mají velkou šanci na zachování svého výsadního postavení.

Tato kategorie se pak ještě dále dělí na tři podtypy. Prvním z nich je „*redemokratizace zahájená civilisty nebo civilním politickým vedením*“. Tento typ je dominantní tam, kde politický komponent převažuje nad armádou jako institucí. Je zde nezbytně nutné, aby armáda nedospěla k pocitu ohrožení, které by pro ni mohlo plynout z nového demokratického režimu. Dalším typem je „*redemokratizace zahájená armádou – vládou*“. Armáda jako korporativní instituce musí považovat za nezbytně nutné předat svou politickou moc, a to právě z důvodu svého korporativního zájmu. Zároveň však musí být také přítomen silný společenský tlak vyžadující demokratizaci. Posledním příkladem je „*redemokratizace zahájená armádou*“. Část armády došla k závěru, že další pokračování autoritářského režimu je na škodu jejím dlouhodobým zájmům.

V protikladu k „*redemokratizaci zahájené zevnitř režimu*“ autor uvádí „*ukončení režimu tlakem společnosti*“. Zde dochází k vyvolání protestů v masové míře, ovšem opozice není koordinovaná. Výsledkem často bývá jen změna vlády, spíše než plná demokratizace. Dalším způsobem přechodu je „*pakt mezi politickými stranami (s konsociačními prvky nebo bez nich)*“. Jedná se o širokou koalici opozičních stran a hnutí, které se organizují na konsociačním základě. Opoziční skupiny již zde rozpracovávají předpoklady, za kterých se bude rozdělovat budoucí podíl na moci. V dalších dvou případech, tj. „*organizovaná násilná revolta koordinovaná reformistickými stranami a revoluční válka vedená marxisty*“ zaujímá silnější postavení násilí.

Aplikujeme-li tento pohled na případy Chile a Polska, dostaneme se v každé zemi k jinému typu přechodu. V případě Chile se budeme bavit o situaci, kdy si armáda jako institucionální aktér uvědomovala nutnost předat politickou moc civilní vládě. Zároveň zde můžeme vysledovat „společenskou poptávku“ po změně režimu z autoritářského na demokratický. V souladu s tímto typem přechodu také můžeme pozorovat omezené podmínky znovuzavedené demokracie v Chile, která se musela

potýkat s tzv. „autoritářskými enklávami“¹⁵. Lze se tak bavit o „redemokraticizaci zahájené zevnitř autoritářského režimu – redemokraticizace zahájená armádou – vládou“. Výsledek plebiscitu o setrvání Pinocheta v úřadu prezidenta ale proměnil situaci do té míry, že předchozí model tranzice se mění na „pakt mezi politickými stranami (s konsociačními prvky nebo bez nich“.

Případ Polska by oproti tomu tendoval k „redemokraticizaci zahájené zevnitř autoritářského režimu – redemokraticizace zahájená civilisty nebo civilním politickým vedením“ v kombinaci s „ukončení režimu tlakem společnosti“. Setkáváme se zde se situací, kdy byl polský autoritářský režim donucen zahájit jednání s opozicí kvůli žalostné ekonomické situaci, v níž se země nacházela. Navíc se komunistický režim v Polsku potýkal s téměř nikdy nekončící krizí.

Diskuzi týkající se problematiky přechodů k demokracii ale počátkem 90. let čekala zásadní výzva v podobě zhroucení nedemokratických režimů ve střední a východní Evropě. Náhle tak vyvstává otázka, jak zařadit přechody v této části světa a zda je možné jejich průběh srovnat s jinými, již proběhnuvšími procesy demokratizace v Latinské Americe a v jižní Evropě. V tomto směru se můžeme setkat s konceptem Terry L. Karlové a Philippa C. Schmittera, který představili v článku „*Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*“¹⁶. Autoři si zde vybírají velký počet států, na nichž stavějí svůj teoretický rámec. Na rozdíl od Alfreda Stepana ale kladou důraz na chování aktérů a jejich motivaci. „*Tranzice jsou „produkovány“ aktéry, kteří si vybírají strategie, jež vedou ke změně z jednoho typu režimu na jiný.*“¹⁷ Autoři rozeznávají dva základní aktéry, kterými jsou elity (*elites*) a masy (*masses*). Oba se pak budou rozhodovat mezi použitím síly (*force*) nebo nalezením společného kompromisu (*compromise*). Jako výsledné způsoby tranzice nám pak vykrystalizují čtyři ideální typy přechodů, kterými jsou: přechod paktem (*transition by Pact*), přechod

¹⁵ Tímto termínem je označována situace, kdy lze v režimu najít nejrůznější omezení, které komplikují rychlejší zavedení a konsolidaci demokratického režimu, čímž snižují autoritu demokratické vlády.

Viz. LINZ, J. Juan a Alfred C. STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe.*, 1996 s. 210

¹⁶ KARL, Terry Lynn a Philippe C. SCHMITTER. *Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*, 1991, 43(127), 269-284

¹⁷ Ibid., s. 274

vnucením (*transition by Imposition*), přechod reformou (*transition by Reform*), a konečně poslední je přechod pomocí revoluce (*transition by Revolution*).¹⁸

V návaznosti na předešlý odstavec je důležité zmínit, že z obecného hlediska se výše zmíněné typy přechodů vzájemně liší v úspěšnosti dosažení demokracie jako „koncevého produktu“. Terry L. Karlová a Philippe C. Schmitter k tomu dodávají, že tranzice formou vnucením nebo reformou mohou, ale také nemusí ve svém výsledku vést ke stabilní demokracii. Revoluce pak vyznívají jako nejméně úspěšné z hlediska nastolení demokracie, neboť produkují situace, kdy jedna skupina dominuje nad zbytkem společnosti (případy Ruska v roce 1917, Číny v roce 1949 nebo Kuby v roce 1959 ...). Na druhou stranu se ale můžeme setkat s případy, kdy revoluce stály na počátku změn v jejichž důsledku byla nastolena demokracie (viz. třeba Velká Británie, USA nebo Francie).

Lze shrnout, že v případech, kdy si kontrolu nad přechodem pro sebe uzmuly masy – šlo tedy o revoluci a reformu – byla pak následná konsolidace demokracie méně úspěšná než v těch případech, kdy si kontrolu nad přechodem zachovaly elity¹⁹, jež přijaly strategii kompromisů vyjádřenou existencí nejrůznějších paktů. Tyto pakty pak obsahují pravidla soutěže a garanci zájmů každé ze soupeřících složek.²⁰ Tranzice pak vystupuje jako proces, který se vyznačuje krátkým, v případě revoluce o to intenzivnějším jednáním, které vyplňuje prostor mezi koncem jednoho režimu a nastolením nového.

Terry L. Karlová a Philippe C. Schmitter řadí případy obou zemí odlišně: Chile je podle autorů obtížné jednoduše zařadit, neboť zprvu se zdálo, že se bude spíše jednat o přechod vnucením. Tento předpoklad se ale v důsledku prohraného klíčového plebiscitu záhy zhroutil a Chile se tak začíná posouvat směrem k přechodu paktem, který se projevil vznikem široké multi-stranické opozice. Polsko pak autoři řadí – stejně jako například Československo – k tranzici reformou, kdy se klíčovým aktérem stává masové hnutí *Solidarita*, která se rozhoduje pro změnu režimu nenásilnými prostředky.²¹

¹⁸ Ibid., s. 275

¹⁹ Ibid., s. 280

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC, s. 67–68

²¹ KARL, Terry Lynn a Philippe C. SCHMITTER. *Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe*, s. 276

Římskokatolická církev ale v obou zemích nevystupovala stejně. V případě Polska můžeme představitele církve jako aktéra řadit k masám. Církev je přítomná u klíčových jednání mezi režimem a *Solidaritou*, přičemž zde působí jako mediátor a zprostředkovatel. V případě Chile zase budeme církevní představitele řadit k představitelům elit, neboť zde církev nezastupovala tak velkou část společnosti – spíše jen určitý výsek.

V souvislosti s tímto konceptem je ale důležité podotknout, že vůči pojetí Terry L. Karlové a Philippa C. Schmittera se vznesla kritika, zda je vůbec na místě srovnávat takto odlišné státy a jejich případy.²² Na místě jsou určitě poznámky mířící na rozdílné sociální podmínky přechodů k demokracii v těchto vzájemně se lišících regionech světa. Pokud se totiž můžeme v rámci Latinské Ameriky či jižní Evropy bavit o změně jednoho typu režimu za jiný, ve střední a východní Evropě pak musíme vzít v potaz proměnu celé společnosti související s přechodem od státem řízeného hospodářství k tržní ekonomice západního typu. V rámci Latinské Ameriky nelze o ničem takovém hovořit. Dále je důležité sledovat, v jakém roce došlo k přechodu. Rozdílné výsledky totiž lze očekávat, pokud na jedné straně budeme chtít srovnávat případ Španělska, kde demokratizace začíná v polovině 70. let a Maďarska, kdy ke změně dochází až s pádem východního bloku. Oba přechody k demokracii se udály za naprosto odlišné zahraničně politické konstatace.

1.3. Zařazení nedemokratického režimu v Chile a v Polsku

Pokud se budeme zabývat otázkou, jak oba konkrétní případy klasifikovat, musíme se zejména u Chile mít na pozoru, abychom nesklouzli k zavádějícímu označení. V celé problematice panuje hned několik názorů. J. Samuel Valenzuela a Arturo Valenzuela ve své práci „*Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions*“ poukazují hned na několik možných označení. Lze se tak setkat s „autoritářským, či autoritářsko-byrokratickým režimem“, ale také s termínem „autoritářská situace“ a v neposlední řadě je ve hře označení „vojenský režim“.

S označením Chile jako autoritářského režimu je podle autorů problém v tom, že nám jedna z analytických dimenzí nebude souhlasit s realitou. Podle Juana J. Linze se autoritářské režimy vyznačují „charakteristickou mentalitou“ spíše než propracovanou vůdčí ideologií, což minimálně v prvních deseti letech existence nedemokratického

²² kriticky se např. vyjadřuje Valerie Bunce in: „*Should Transitologists Be Grounded?*“, 1995

režimu v Chile nebylo pravdou. Naopak se zde můžeme setkat s přítomností propracovaného „systému myšlení“²³, jež se velmi silně opíralo o neoliberální teoretické koncepty. Důkazem pak je i to, že se s tímto ideologickým konceptem lze setkat ve vládních dokumentech, či v Pinochetových prohlášeních.

Manuel Antonio Garretón pak ve stejné knize, v kapitole „*Political Processes in an Authoritarian Regime: The dynamics of Institutionalization and Opposition in Chile 1973–1980*” zase označuje režim v Chile jako „*autoritářsko-byrokratický*“. Vychází přitom ze spojenectví, které se po státním převratu v roce 1973 vytvořilo. Na jedné straně zde samozřejmě stála armáda, která pak převrat obhajovala svým posláním ochraňovat zemi před vnějšími rozvratnými vlivy a přičemž se situovala do role jediného nositele pořádku v zemi – tento postoj úzce souvisí s tradičním vnímáním armády v celém jihoamerickém prostoru, kde „[... jak je dobře známo, s výjimkou církve, byly civilní instituce slabé. Pouze armádní složky, navzdory své chatrné kvalitě, disponovaly kapacitou zavádět pořádek a stabilitu.]“²⁴ Navzdory tomu armáda nemohla suplovat jednu věc, a to vyřešit situaci, která s převratem nastala.²⁵ Tím je myšleno, že armáda byla neschopná nabídnout dlouhodobější vizi fungování státu. Preciznější ekonomický program se objevil až v po dvou letech v roce 1975. Plán kapitalistické rekonstrukce a obnovy ale nepřišel překvapivě z dílny businessmanů či jejich reprezentativních organizací. Tento plán se zrodil uvnitř státního aparátu, a to v technokratickém sektoru, jenž se částečně skládal z místních akademiků a částečně také z lidí vybraných z mezinárodních finančních institucí. Všichni tito lidé sdíleli sejně přesvědčení, kterým byla doktrína Milтона Friedmana a Chicagské ekonomické školy (*Chicago School of Economics*).

Tato skupina lidí, která je dnes mimo jiné známá pod označením „*chicago boys*“ chilské ekonomice naordinovala poměrně drastickou léčebnou kúru, která mimo jiné znamenala uměnění role státu jako investora a zaměstnavatele či alokaci zdrojů podle potřeb trhu.²⁶ Vše vycházelo z premisy, že vývoj v předcházejících dekadách šel

²³ VALENZUELA, J. Samuel and Arturo Valenzuela, *Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions* s. 5

²⁴ SMITH, Peter H. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*, 2005, s. 74

²⁵ O'DONNELL, Guillermo, Philippe C. SCHMITTER a Laurence WHITEHEAD. *Transitions from authoritarian rule*, 1986, *Transitions from authoritarian rule*, s. 101

²⁶ *Ibid.*, s. 102

špatným směrem. Byl tak nastolen vzájemný vztah mezi do jisté míry extrémní svobodou volného trhu, který není nikterak regulován státem na straně jedné a mezi hluboce autoritářským režimem vzešlým z vojenského prostředí na straně druhé. Takto nastavený režim pak fungoval až do roku 1981, kdy přijdou první ekonomické problémy.

J. Samuel Valenzuela a Arturo Valenzuela ovšem dodávají, že ani toto označení není úplně dostatečné. Podle nich bychom případ Chile měli spíše chápat jako případ neúspěšného byrokratického autoritářství, a to zejména kvůli tomu, že představitelům armády se nakonec nepodařilo vytvořit alianci mezi státem, nadnárodními a lokálními obchodními zájmy.

Obdobná situace nastane tehdy, pokusíme-li se označit Chile za „vojenský režim“. Ovšem ani tato klasifikace nemůže poskytnout skutečnou výpovědní hodnotu o charakteru chilského režimu. Zejména pak, pokud si srovnáme Chile např. s Argentinou, Brazílií nebo Uruguayí. Důležitým rysem, jenž tyto případy od sebe odlišuje je pozice, které se těšil Augusto Pinochet. Ten sice podstatnou část své moci opíral o armádu, ale nelze říci, že by na ní byl zcela závislý, a navíc si dával velmi velký pozor na to, aby armáda nezasahovala do konkrétních politických kroků. J. Samuel Valenzuela a Arturo Valenzuela se pak přiklánějí k používání termínu „diktatura vedená nejvyšším velitelem ozbrojených sil“ („*dictatorship of the commander-in-chief of the armed forces*“)²⁷. Toto označení podle nich daleko lépe vystihuje případ Chile. Jako důvod uvádějí enormní koncentraci moci v rukou jednoho člověka kterou ale nepřisuzují osobnímu charismatu Augusta Pinocheta, ale hierarchickému charakteru chilské armády.

V případě Polska je důležité uvést, že vždy mělo spíše blíže autoritářskému režimu než k totalitárnímu režimu. V tomto ohledu se Polsko diametrálně liší od jiných států východního bloku.²⁸ Minimálně zde vždy existovala jistá míra sociálního pluralismu, jež navyšovala schopnost společnosti odolat režimní ideologii. Právě zkušenost římskokatolické církve v Polsku je tohoto názorným obrázkem. V roce 1950 uzavírá komunistický režim tajnou dohodu s církví.²⁹ Tato smlouva ale neznamenala nastolení dlouhodobého vztahu, který je založený na vzájemné úctě a respektu.

²⁷ VALENZUELA, J. Samuel and Arturo Valenzuela, *Military Rule in Chile Dictatorship and Oppositions* s. 7

²⁸ *Ibid.*, s. 255

²⁹ Smlouva mezi Polskou vládou a katolickou církví

Komunistům tento kontrakt poskytl výhodný argument nabourávající přesvědčení o pronásledování církve a také umožnil útoky vůči episkopátu kvůli nedodržování podmínek smlouvy. V konečném důsledku stojí za zmínění, že hlavní úder režimu smlouva odsunula o tři roky a díky tomu již pak jeho následky nebyly tak bolestivé.³⁰ Navíc, útok na církev ještě zesílil vnímání „my“ a „oni“. Konstrukce tohoto antagonismu byla jednoduchá: my, katoličtí Poláci versus oni, komunisté. Režim tak *vis-à-vis* odporu společnosti musel ustoupit a v roce 1956 nastupuje k moci umírněnější Gomulka³¹. A ačkoliv můžeme sledovat množství případů, kdy římskokatolická církev spolupracovala s konzervativními a korporativistickými autoritářskými režimy – nejnápadněji ve Španělsku a v menším rozsahu v Portugalsku. Tak navzdory tomu představuje existence silné římskokatolické církve latentní zdroj pluralismu, neboť se jedná o mezinárodní formální strukturu.³²

Linz a Stepan tak usuzují, že Polsko je výjimečným případem v rámci bývalého východního bloku, neboť se režimu – navzdory jeho snahám – nikdy nepodařilo plně dosáhnout totalitního uspořádání.

V polském případě jde nepochybně o přechod paktem, kdy spolu jednotlivé vůdčí organizace jednájí u kulatého stolu. U jednoho stolu jsou tak zastoupeni představitelé vládního režimu, opoziční *Solidarity* a církvi. Přechod paktem má svůj základ v teorii her, kdy se jedná o klasickou hru čtyř hráčů, a to z toho důvodu, že jak na straně opozice, tak na straně vládního režimu se vyprofilují zástupci dvou táborů. Jedná se o umírněné a o tzv. „*hard linery*“, tedy představitelé, kteří nejsou ochotni vyjednávat či smlouvat a spíše budou mít tendence prosazovat méně kompromisní řešení. Umírnění jsou ochotni k jistému konsenzu, a tak se mezi nimi otevírá možnost sjednat podmínky přechodu k demokracii. Představitelé umírněných se ale musí mít stále na pozoru před *hard linery*, kteří nebudou mít na jednání velký zájem. Z jejich pohledu se totiž umírnění dopouštějí historické chyby, když jednájí s druhým táborem jako sobě rovným. Tento rozpor je dobře viditelný v Polském případě, kdy už představitelé samotné *Solidarity* se nad otázkou jednání s komunisty za jedním stolem drolili na dva tábory s odůvodněním, že je chyba jednat s komunisty, protože ti si u kulatého stolu

³⁰ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Primasové katolické církve: země střední Evropy v čase komunismu*, 2010, s. 44

³¹ Wladyslaw Gomulka (6. 2. 1905 – 1. 9. 1982)

³² LINZ, Juan J. a Alfred C. STEPAN. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, s. 38

vyjednají dobré podmínky pro svůj odchod. Ve vládním táboře zase panoval neklid kvůli tomu, že přeci není možné jednat s aktérem, který není legitimní. Navíc již oficiální jednání oslabuje režim tím, že de facto chápe opozici jako sobě rovného aktéra.

II. Kapitola

Případ Polska

2.1. Obecný úvod

V rámci bývalé východní Evropy bychom asi těžko hledali režim, který by se vyznačoval takovou mírou nestability a nejistoty, než kterým byla Polská lidová republika (PLR). Ačkoliv je možné tvrdit, že žádný z komunistických režimů neslavil u svého domácího obyvatelstva úspěch, tak v případě Polska lze otevřeně hovořit o nenávisti domácího obyvatelstva. Tento fakt se také podepisoval na stabilitě režimu, který se zhruba každých 9 let musel potýkat s krizí.³³ Tato dlouho potlačovaná nenávist dostala možnost se naplno projevit až v roce 1989, kdy dochází k jednání u tzv. kulatého stolu a později i ve volbách do Sejmu, kde komunisté utrpí jasnou porážku, předznamenávající jejich brzký konec nejen v Polsku, ale i napříč státy střední a východní Evropy.

Jaké události ale vedly k jednáním u kulatého stolu? A jakou roli v této úloze sehrála římskokatolická církev? Kapitulu hodlám členit na tři části, jež se budou postupně věnovat historické úloze církve. Zde se krátce budu věnovat obecně historii katolické církve v Polsku. Rad bych pote navázal dále částí zabývající se podobou nedemokratického režimu v 80. letech, tedy režimu Wojciecha Jaruzelského. Konečně v poslední části se pokusím rozebrat roli samotné římskokatolické církve.

2.2. Historická role církve

Katolická církev byla po staletí symbolem národní identity a platila za ochránce svobody a opozičního aktéra vůči cizím „uchvatitelům“ moci. O této úloze se dá hovořit minimálně od trojího dělení Polska mezi lety 1772–1795³⁴, po jehož konci se tato role jen upevnila. Polsko tak na 123 let mizí z mapy Evropy jako nezávislý stát, ovšem nelze mluvit i o zmizení polského národa, který se pro každého ze svých uchvatitelů stal „nestravitelným soustem.“

Pozici církve jako hegemonu v životě Poláků pak ještě utužila druhá světová válka, která znamenala velké změny v populaci. Ty se týkaly jak celkového počtu obyvatel, tak i rozložení věřících jednotlivých náboženství. Nemůže nás tak překvapit

³³ DAVIES, Norman, *God's playground: a history of poland in two volumes*, 1982 s. 586

³⁴ Území Polska si mezi sebe rozdělilo Prusko, Rusko a Rakousko

fakt, že úbytek obyvatelstva byl v polském případě hrozivý. V zemi, kterou několikrát prošla frontová linie války, byla celá jedna generace odepsána. Z hlediska budoucího vývoje katolické církve ale nejsou počty o celkovém úbytku populace tak zajímavé, jako spíše její rozložení po válce.

Ta se měla od té předválečné velmi lišit.³⁵ Takřka úplně vymizela židovská menšina, jež byla v důsledku holokaustu vyvražděna. Dalším zásadním milníkem bylo posunutí polských hranic o cca 200 kilometrů na západ³⁶ a s tím spojený odsun německé menšiny z oblasti Dolního Slezska a dříve německých oblastí, které na základě Postupimské dohody připadaly Polsku.³⁷ Tato událost ve svém důsledku znamenala, že z Polska odchází protestantská menšina, která byla navázána na německou populaci.³⁸ Po těchto změnách, jež proběhly v důsledku druhé světové války, se z předválečného Polska, kde sice římskokatolická církev měla silnou pozici, ale stále zde byly významné menšiny, stává stát, ve kterém se ke katolictví hlásí přes 90 % obyvatelstva, což z církve vytvořilo aktéra, (který se může směle měřit se státním aparátem).

Během období komunismu se režim několikrát pokoušel s církví vypořádat. Několikrát také obměňoval svou strategii, ale výsledný efekt se nikdy nedostavil, ba co víc, ani se dostavit nemohl. Změnu přístupu režimu k církvi lze demonstrovat na několika konkrétních případech. Pokud se uchýlíme k velkému zjednodušení, pak nám vyjde asi takový vztah, kdy, pokud se režim cítil dostatečně silný, pak jsme mohli pozorovat převahu represí a utiskování církve. Situace se radikálně mění, pokud již režim neoplýval takovou sebejistotou. Pak je na programu dne spíše udobřování si církve, či dokonce ústupky.

Dobře je tato kolísavá tendence vidět v případě Smlouvy mezi polským episkopátem a polskou republikou³⁹, kde se režim musel uchýlit k domluvě s církví, poněvadž nebyl s to církev dostatečně oslabit. Komunistický režim byl tak donucen uznat existenci nezávislého aktéra, kterému ve smlouvě také přiznal poměrně široké pole působnosti (za zmínku minimálně stojí fungování jediné nezávislé univerzity ve

³⁵ DAVIES, Norman, God's playground: a history of poland in two volumes, 1982 s. 491

³⁶ Ibid., s. 490

³⁷ PACZOWSKI, Andrzej, Půl století dějin Polska: 1939–1989, 2000 s. 91

³⁸ Ibid., s. 92

³⁹ Dostupné na: http://www.concordatwatch.eu/showtopic.php?org_id=931&kb_header_id=33791

východním bloku – katolické univerzita v Lublinu).⁴⁰ Výměnou za to se církev zavázala, že nebude vystupovat vůči autoritě režimu, a že se bude zasazovat o respektování stávajícího režimu.⁴¹ Ačkoliv tato smlouva nebyla nikdy zveřejněna, tak už její existence dokládá, jak silný vliv církev měla.

Režim si od tohoto kroku sliboval, že podepsání smlouvy s církví mu přinese tolik potřebný čas, který měl hrát v neprospěch církve. Ekonomický pokrok, stále větší zavádění prvků moderní vědecké společnosti bude muset dříve nebo později nahlodat zatím neochvějnou podporu římskokatolické církvi. Nicméně tato předpověď se ukázala být mylná. Církev nejen, že v průběhu času neztrácela, ale právě naopak, ještě dále posilovala svůj vliv ve společnosti. Jako příklad, který dobře ilustruje tento trend lze použít souboj občanů Nové Huti. Toto město mělo sloužit jako ideál komunistické představy moderní společnosti. Dokonce lze dobře pracovat i se symbolikou města, které bylo postaveno hned na dohled Krakovu – jednomu z mála polských velkých měst, které uniklo zkáze druhé světové války. Spor se zde od počátku výstavby vedl o to, že v původních plánech města není zanesena žádná církevní stavba – v moderní komunistické společnosti už pro ni nebude místo. O to větší překvapení pak byl odpor obyvatel, kteří se s tímto nehodlali smířit, a přes silný odpor režimu se jim nakonec podařilo postavit kostel.

Neméně symbolická byla pro režim také návštěva nově zvoleného papeže Jana Pavla II., který poprvé jako papež zavítal do své rodné země v roce 1979. V tvářích milionů lidí vítajícího svého morálního vůdce se dala vyzorovat nespoutanost a upřímná radost, která se nedá nikdy vynutit, či jinak uměle vyvolat. Pro režim to byla více než poučná lekce, která mu naplno ukázala, že souboj o duši polského lidu dávno prohrál.

2.3. Podoba režimu v 80. letech

Podoba a intence, jimiž se režim v 80. letech vyznačoval, silně ovlivnily již události na počátku této dekády. V létě roku 1980 vzniká Nezávisle odborové hnutí, *Solidarita (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność)*, zástupce

⁴⁰Jedenáctý článek dohody říká, že katolické univerzitě v Lublinu bude povolena existence v nezměněném rozsahu

⁴¹ Hned první článek dohody stanovuje, že se duchovenstvo v souladu se svou pastorační činností, bude vést věřící k respektování státní autority

pracujícího lidu v Polsku. Vznik organizace, jež si nárokuje pozici nezávislých odborů znamenalo přímé nabourání představy komunistické strany, že je jediným reprezentantem lidu. Podpora Solidarity velmi rychle překračovala všechna myslitelná čísla. Za necelý půlrok její existence se k ní přihlásilo 9 milionů Poláků. Tento počet již reprezentoval 54 % lidí pracujících ve znárodněném hospodářství a kolem 28 % celkové dospělé populace.⁴² S takto velkým množstvím lidí již bylo zřejmé, že Solidaritu nelze pohltnout systémem.

Na počátku 80. let se ale komunisté ještě odmítli vzdát, a naopak přešli do protiofenzivy. Třináctého prosince 1981 je Wojciechem Jaruzelskim⁴³ vyhlášena Vojenská rada národní záchrany (*Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego*, WRON)⁴⁴, která okamžitě přebrala veškerou výkonnou moc a hlavně, vyhláší stanné právo. Rada měla 21 členů, přičemž každý z nich současně držel i vysokou vojenskou pozici. V podstatě se jednalo o převzetí moci vojenskou juntou. Rada byla sice po dvou letech zrušena, ale Jaruzelski si podržel všechny významné posty. Důvody, svého jednání Jaruzelski odůvodňoval tím, že volil mezi větším a menším zlem. Tvrdil, že nebytí zásahu armády, země by se propadla do občanské války a též by hrozil ekonomický kolaps země. Krom těchto důvodů se také zaštitoval údajnou hrozcí sovětskou vojenskou intervencí, tak jak se stalo v Československém případě v srpnu 1968 nebo v Maďarsku na podzim 1956. Navíc si byl Jaruzelski dobře vědom toho, že v případě selhání, by jej určitě vystřídal někdo jiný, kdo by se neštítel požádat o pomoc SSSR. Ten sice na celou záležitost vyvíjel nátlak – naléhání Brežněva na Jaruzelského, aby učinil rozhodná opatření, ale se samotnou intervencí nespíchal, byl si vědom jak politických, tak hlavně ekonomických potíží s tímto krokem spjatých.⁴⁵ Jaruzelski se poté stylizoval do role vlastence, který zachránil Polsko před sovětskou intervencí. V následujících 8 letech jsme svědky toho, co je např. Juanem J. Linzem popisováno jako „*snaha o redefinici institucionálního režimu a posunutí se od státní strany směrem k „autoritářsko-byrokratickému vojenskému státu, bez jakékoli ideologie.“*⁴⁶

⁴² PACZOWSKI, Andrzej, Půl století dějin Polska: 1939–1989, 2000 s. 294

⁴³ Wojciech Witold Jaruzelski (6. července 1923–25. května 2014)

⁴⁴ PACZOWSKI, Andrzej, Půl století dějin Polska: 1939–1989, 2000 s. 314

⁴⁵ Ibid., s. 317

⁴⁶ LINZ, Juan J. a Alfred C. STEPAN, Problems of democratic transition and consolidation, Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe, 1996, s. 264

Pokud se v roce 1981 dá hovořit o vítězství komunistů, tak v tom případě musíme dodat, že se jednalo jen o krátkodobé vítězství, které pouze prodloužilo život na smrt nemocnému režimu. Ekonomické potíže totiž velmi rychle přihlásily o slovo a stejně jako i jiné země východního bloku, tak i Polsko balancovalo nad ekonomickou propastí.

Nicméně, bavíme-li se o polském případě, musíme mít na paměti, že ekonomické problémy zde dosahovaly obrovských rozměrů, a to i ve srovnání se zeměmi východní Evropy. Osmdesátá léta v tomto ohledu nic nového nepřinesla, spíš naopak ještě prohloubila ekonomický marasmus, ze kterého se země nemohla vymanit. V roce 1982 se životní situace Poláků ani trochu nezlepšila. Ačkoliv režim chtěl přijít se změnou, nebyl jí fakticky schopen. Do života byly zavedeny pouze cenové prvky navrhované ekonomické reformy. Dopady tohoto kroku byly zvláště tíživé: cena potravin se v průměru zvýšila o 241 %, palivo a energie o 171 %, v důsledku čehož se reálná životní úroveň snížila o celou jednu třetinu oproti stavu z předešlého roku.⁴⁷ Nemůže tak překvapit fakt, že průměrný Polák si na krajíc chleba vydělával půl hodiny. Těž nezapomenutelným svědectvím se stala odpověď na otázku britského historika Timothyho Gartnona Ashe, který se v období stávek ptal demonstrujících, čeho chtějí dosáhnout. Mezi jinými se mu dostalo i této odpovědi: „*Už čtyřicet let máme socialismus, a toaletní papír pořád ne!*“⁴⁸

Režim vědom si toho, že musí učinit kroky na ozdravení polské ekonomiky, se pokouší o jisté reformy. Jejich schválení podmiňuje přijetím v referendu. V listopadu 1987 se tak koná referendum o sadě ekonomických reforem, které pro režim skončilo krachem, neboť nebyla splněna podmínka nutné volební účasti, aby referendum mohlo být považováno za platné. Pro režim se toto fiasko stalo ponaučením, že bez Solidarity nedosáhne změn. Proto se Wojciech Jaruzelski rozhodne pro jiný postup, který je diametrálně rozdílný od předešlého. Systém byl rozhodnut ukončit období bojkotu referend tím, že na Solidaritu pokusí přenést část vládní odpovědnosti.

Na počátku léta 1988 se ministr vnitra, generál Kiszczak Walesy zeptal, jestli by souhlasil s prvotními rozhovory. Walesa zareagoval 21. července a 26. srpna, během druhé vlny stávek Solidarity bylo Jaruzelskim na politbyru navrženo jednání se Solidaritou. Obě strany přitom do jednání vstupovaly, aniž by věděly, kam je zavede.

⁴⁷ PACZOWSKI, Andrzej, Půl století dějin Polska: 1939–1989, 2000 s. 336

⁴⁸ MEYER, Michael, 1989 Rok, který změnil svět, s. 71

Jinými slovy, obě strany přecenily sílu svého oponenta. Obě strany byly stále zahaleny do „Rawlsova závoje nevědění“⁴⁹, kde obě strany netuší, co se v budoucnosti stane. Solidarita si jako hlavní požadavek stanovila svou opětovnou legitimizaci, vše ostatní zůstávalo otevřené. Bronislaw Geremek se o tomto momentu vyjádřil následovně: *„Mluví o „hlubokých změnách“ v politice i ekonomice země. Říkají, že by opozice mohla získat zástupce ve vládě nebo v parlamentu. Nabízejí změny daňových zákonů, které mají podpořit soukromé podnikání, a zmiňují jakýsi nový „zákon o sdruženích“, ať už to znamená cokoliv. Ale na dotaz o Solidaritě pokaždé odpoví: „Teď to nejde“. Pro nás je to ovšem prioritní číslo jedna. Dotýká se samotné podstaty demokracie a společenských i hospodářských problémů naší země.“*⁵⁰

Jako výsledek jednání u kulatého stolu bychom mohli označit tři hlavní momenty. Za prvé, uspořádání prvních, svobodných voleb po 40 letech. Komunisté si sice vyjednali, že volby budou rozhodovat jen o složení jedné třetiny Sejmu, ale i tak šlo o důležitý průlom. Za druhé, byl ustanoven prezidentský úřad. Nejdříve vláda navrhla, že Sejm a ostatní orgány budou nepřímě volit prezidenta. S tím ale nesouhlasila Solidarita. Východiskem z této slepé uličky se ukázal být vládní návrh na vytvoření senátu (a povolení svobodných voleb do něj), s tím, že Sejm a senát budou volit prezidenta prostou většinou. Po dlouhých jednáních, točících se kolem pravomocí prezidenta, Solidarita souhlasila. Výsledkem bylo, že prezident byl nepřímě volen na 6leté volební období, z úřední moci se stal předsedou výboru pro národní obranu a velitelem ozbrojených sil, byl zplnomocněn reprezentovat Polsko v mezinárodních záležitostech, nominovat předsedu dolní komory a odvolávat předsedu vlády. Za třetí, byla ustanovena horní komora parlamentu – Senát.

Solidarita volby v roce 1989 drtivě vyhrává. V důsledku toho je 12. září ustanovena vláda Tadeusze Mazowieckého. Jednalo se o vůbec první vládu po 40 letech v čele s nekomunistou.

2.4. Role církve během 80. let

Během událostí 13. prosince 1981 si režim kladl za cíl dosažení jednoznačného vítězství a narušení stále silnější Solidarity. Použití armády se v tomto případě jevilo jediným, co ještě mohlo stávající režim zachránit. Celá akce připomínala rozhození

⁴⁹ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti* [online]. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 21

⁵⁰ MEYER, Michael, 1989 Rok, který změnil svět, s. 77

soupeře (v tomto případě právě Solidaritu) dříve, než bude příliš silný na to, aby ho bylo možné zlomit.

Generál Jaruzelski to svým vojenským slovníkem popsal tak, že je nezbytně nutné dosáhnout rozhodného prvotního vítězství. Byl si ale také vědom, že prvotní úspěch mu nemusí zajistit vítězství v celé válce. V rámci této strategie pak měla po 13. prosinci následovat neutralizace většiny společnosti.⁵¹ Významným protihráčem v této hře se Polské sjednocené dělnické straně, PSDS⁵² stala přirozeně římskokatolická církev. Jaruzelski, jenž si dobře uvědomoval postavení církve, již 22. prosince navrhoval tři možné postupy, jak jednat s tímto aktérem. Za prvé se jednalo o boj, za druhé sbratření a konečně za třetí šlo o „konstruktivní koexistenci“. Tento model existence církve pak mohl začít fungovat také díky tomu, že na pozici polského primase, došlo k personální změně v důsledku úmrtí kardinála Wyszyńskiego.⁵³ V čele církve pak stanul poměrně neznámý Józef Glemp.⁵⁴ Nový muž v čele neměl hned na počátku svého působení jednoduchou úlohu. Zvolen byl 7. července 1981 a půl roku na to musel zaujmout stanovisko vůči vojenskému potlačení Solidarity. Ve vzduchu visela občanská válka i možná intervence sovětských vojáků. Glemp se v této situaci rozhodnul podpořit Solidaritu, ale pouze tak, aby ještě nevyostřoval již tak napjatou situaci.⁵⁵

Další směřování církve bylo právě poznamenáno událostmi z 13. prosince. Samotným režimem byl i nový primas chápán jako umírněnější, s nímž je v rámci možná dohoda. V dalších letech se církev profilovala jako prostředník mezi opozicí a režimem. Tato pozice byla možná díky vztahu na rovině Józefa Glempla a Wojciecha Jaruzelského, kteří se vzájemně respektovali a důvěřovali si. Tato pozice se pak ukázala jako klíčová během další stávkové vlny v létě 1988 v Horním Slezsku a na pobřeží. Tehdy se zástupci opozice a režimu shodli na tom, aby u nejdůležitějších jednání byl přítomen zástupce kardinála. Za těchto okolností se uskutečnila první jednání mezi Lechem Walesou a ministrem vnitra generálem Czeslawem Kizczakem, kde se také

⁵¹ PACZOWSKI, Andrzej, Půl století dějin Polska: 1939–1989, 2000 s. 335

⁵² Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR

⁵³ Stefan Wyszyński (3. srpna 1901–28. května 1981)

⁵⁴ Józef Glemp (18. prosince 1929–23. ledna 2013).

⁵⁵ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ, primasové katolické církve: země střední Evropy v čase komunismu, 2010, s. 128

zrodila myšlenka uskutečnění jednání u kulatého stolu, u kterého obdobně jako v předchozím jednání budou přítomni zástupci církve.⁵⁶

Výše zmíněné ale neznamená, že římskokatolická církev a vládnoucí režim fungovaly pouze na bázi vzájemného respektu. Kromě snahy vypořádat se s církví z vnější, postupoval režim již od samého počátku s ideou rozdělení církve zevnitř. Režim se zde řídil starým pravidlem „*divide et impera*“. V rámci tohoto snažení je důležité zmínit laickou katolickou organizaci PAX (*Stowarzyszenie PAX*). Organizace byla založena v roce 1947 Boleslawem Piaseckim⁵⁷ a skupinou lidí, kteří se angažovali v hnutí Národní radikální falanga (*Ruch Narodowo-Radykalny, Falanga*). Asociaci se ze strany režimu rychle dostalo podpory. PAX měl téměř monopol na vydávání katolických týdeníků. Mezi nejdůležitější v tomto ohledu můžeme pak řadit *Slowo powszechnie*.

PAX se postupně měl stát jediným prostředníkem mezi vládou a církví a jako takový se neváhal pustit do kontroverzních kroků. Podpořil třeba uvěznění kardinála Stefana Wysznského, V letech 1953–1956 PAX převzal a vydával Tygonik Powszechny. Celkově lze říci, že postoj sdružení kopíroval církevní politiku státu. Římskokatolická církev tomuto nemohla být slepá a postupně tak dochází k neodvratnému, kdy je kardinálem Wysznským vydán dekret zakazující kněžím pod hrozbou sankce publikovat ve vydavatelství PAXu. Po smrti Boleslawa Piaseckeho se směřování hnutí přeci jenom pozvolna proměnilo a od roku 1980 je nakloněno reformám i když stále zůstává mimořádně věrný Sovětskému svazu.

Tento model organizace dobře zapadá do toho, jak byla římskokatolická církev vnímána napříč celou opozicí. V tomto ohledu můžeme přinejmenším hovořit o čtyřech základních bodech, v jejichž rámci panoval všeobecný souhlas.⁵⁸ Římskokatolická církev tak vystupuje jako nejvlivnější instituce v Polsku, která zabraňuje komunistické straně v dosáhnutí úspěchu v duchovním životě Poláku. Současná role církve je chápána jako pokračování její tradiční vlastenecké úlohy vůči okupační správě cizích mocností. Neméně důležitá je osoba polského papeže, který je vnímán jako mezinárodní záštita, jež podstatnou měrou napomáhá Polákům s vymaněním se z ruské dominance. Konečně posledním bodem je program laicizace, který byl po mnoho let podporován

⁵⁶ Ibid., s. 133

⁵⁷ Boleslaw Piasecki (18. února 1915–1. ledna 1979)

⁵⁸ MATEJKO J. Alexander, The Structural Roots of Polish Opposition, The Polish Review, Vol 27, No 1/2, 1982 pp. 112–140, s. 124

komunistickým režimem v Polsku. Jeho cílem bylo dosáhnoutí takové společnosti, která by byla podobná, ne-li stejná jako ta sovětská.

III. Kapitola

Případ Chile

3.1. Obecný úvod

Celkově hodlám kapitolu členit do 3–4 částí, přičemž v úvodní části kapitoly se nejprve zaměřím na charakter politického prostředí v Chile. Minimálně ve srovnání se svými jihoamerickými sousedy jsme v Chile mohli sledovat až nezvykle vysokou míru stabilního demokratického režimu, který byl založen na silné roli středových stran. Tuto část budu do značné míry opírat o práci Timothyho R. Scullyho „*Rethinking The Centre*“.⁵⁹ Taktéž se zde budu zajímat o okolnosti, které vedly ke zvolení prezidenta Salvatora Allendeho chilským prezidentem, s čímž přímo souvisí i charakter vlády v letech 1970–1973. Domnívám se, že právě v tomto časovém úseku lze vypočítat hlavní příčiny pozdějšího vojenského převratu.

V další části této kapitoly se již budu zabývat samotným vojenským převratem a období několika let po něm. Ohledně státního převratu bude nejzajímavější pozorovat prvotní fázi ustanovení jak opozičních, tak i prorežimních aktérů, neboť všichni se v krátkém čase museli přizpůsobit nastalé situaci. Neméně zajímavé pak bude monitorovat vývoj vztahu církev – režim a zachycení postupné proměny postojů římskokatolické církve.

V navazující části se zaměřím na institucionalizaci režimu. Ten v této fázi svého vývoje stává více zakořeněným – usiluje o legalizaci svých činů. Zlomovým okamžikem, kterému se na tomto místě budu věnovat tak bude činnost římskokatolické církve v již definovaných hranicích režimu. V další části kapitoly již přesunu svoji pozornost k vojenskému převratu a nastolení nedemokratického režimu, tak abych se dále mohl zabývat problematikou opozičních aktérů, potažmo římskokatolickou církví. Zásadním zdrojem pro tuto část práce bude zejména práce Artura Valenzulely a J. Samuela Valenzuely „*Military Rule In Chile*“⁶⁰ V obecné rovině se hodlám opírat o práci Dr. Jiřího Chalupy „*Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*“.⁶¹

⁵⁹ SCULLY, Timothy R. *Rethinking The Center: Party Politics in Nineteenth- and Twentieth-Century Chile*. Stanford, Calif.: Stanford University Press. 1992

⁶⁰ VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986

⁶¹ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Dějiny států. ISBN 80-7106-323-1.

3.2. Charakteristika systému, jeho krize a vláda prezidenta Allendeho

Chile měla před *Coup d'État* 11. září 1973 dlouhou demokratickou zkušenost, a abychom tak zjistili, proč se armáda rozhodla vyřešit politickou krizi, musíme se nejprve zabývat předchozím obdobím.

Jak již bylo zmíněno, na Chile nás v první řadě musí zaujmout silná demokratická tradice, která se táhne až do poloviny 19. století. Od té doby se během 120 let nepřerušovaného soupeření politických stran vyvinuly tři základní proudy, přičemž každý z nich stabilně dosahoval 1/4 až 1/3 volebních zisků.⁶² Timothy R. Scully si přitom všímá, že v průběhu času došlo hned k trojí změně, a to na základě významných štěpení, která prostupovala napříč celou společností – spory na úrovni náboženství, městské třídy a venkova. Autor přitom poukazuje na fakt, že tyto spory vedly k neustálé snaze vybudovat politický střed, kde se koncentrovaly politické strany vměstnané mezi dva vzájemně soupeřící póly. Po každém z uvedených štěpení pak můžeme pozorovat výměnu hlavní středové politické síly, jež se po každém střetu ujala rekonstrukce stranického systému.

Jako první můžeme na této pozici sledovat Liberální stranu (*Liberal party*), dále pak Radikály (*Radicals*) a poslední v pořadí jsou Křesťanští demokraté (*Christian Democrats*). Posledně jmenovaní se začínají projevovat jako vedoucí síla politického středu od přelomu 50. a 60. let. Z pozice nejsilnější politické strany vytlačí do té doby zde existující Radikály. Ti se přesunují více doprava, kde společně s pravíci vytvářejí Demokratickou frontu (*Democratic Front, DF*). V polovině 60. let pak dochází k další změně, v roce 1966 se na pravici formuje Národní strana (*National Party, NP*), jež tvořili Liberálové a Konzervativci. Mezitím, se do pohybu dala i levá část politického spektra. Exekutiva křesťanských demokratů přijímala reformy, které donutily levici, aby prošla procesem radikalizace. Vytváří se koalice Národní jednoty (*Popular Unity, PU*).⁶³ „*Ta byla kombinací demokracii striktně ctících levicových stran (především radikálů) a marxistů, kteří měli k demokracii nepoměrně „volnější“ přístup (socialisté, komunisté, mapucistas z MAPU).*“⁶⁴

⁶² SCULLY, Timothy R. *Rethinking The Center: Party Politics in Nineteenth – and Twentieth-Century Chile*. Stanford, Calif.: Stanford University Press. 1992 s. 1

⁶³ Ibid., s. 167

⁶⁴ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, 1999, s. 429

Logickým vyústěním těchto změn se po nástupu Allendeho do prezidentského úřadu stává velmi odstředivé soupeření dvou táborů, které se v plném rozsahu vykrytalizuje právě během vlády Národní jednoty. Proces je dovršen zformováním Demokratické konfederace (*Democratic Confederation, DC*), která sdružovala všechny strany, jež stály v opozici vůči Národní jednotě. Tradiční formát stranického systému tak během několika let vymizel a současně s tím byl nahrazen soupeřením dvou vzájemně se vylučujících alternativ – koalice levicových stran, sdružené do PU, vůči které vystupovala DC.⁶⁵

Ve zkratce se tak dá říci, že státní převrat byl jen vyústěním vleklé společenské krize, která svými kořeny sahá až do poloviny 60. let. „*Již od roku 1964 nezávisle na marxistických politických stranách vyvíjelo svou činnost Hnutí revoluční levice (Movimiento de izquierda revolucionaria, MIR), jehož členové hlásali marxistickou revoluci uskutečňovanou „přímou“, tj. násilnou akcí.*“⁶⁶

V této situaci pak dochází k prezidentským volbám v roce 1970. PU se rozhodla, že jejím kandidátem bude socialista Salvador Allende.⁶⁷ Cestu do prezidentského paláce *La Moneda* neměl jednoduchou, jako kandidát se již třikrát marně pokoušel o zvolení. Na počtvrté již volby vyhrál se ziskem lehce přes 36 %. K volebnímu vítězství mu dopomohlo to, že se pravicové a středové strany nedokázaly dohodnout na jednotném kandidátovi, a tak se jejich hlasy roztříštily mezi křesťanského demokrata Radomira Tomica Romera (získal 27,84 % hlasů)⁶⁸ a Jorge Alessadriho Rodrigueze, který reprezentoval nezávislé a pravicovou Národní stranu (získal 34,9 % hlasů).

Jelikož však Allende nedosáhl na nadpoloviční většinu hlasů, musel podle ústavy o novém prezidentovi rozhodnout parlament. Zde se již vybíralo z dvou nejsilnějších kandidátů. Levicový kandidát by tak zdánlivě měl být znevýhodněn. Opět ale za předpokladu, že by střed reprezentovaný křesťanskými demokraty našel společnou řeč s pravicí. V tom případě by Allende jen těžko mohl živit naděje na úspěch. Situace byla ovšem odlišná. Křesťanští demokraté se rozhodli podpořit Allendeho výměnou za jisté garance, mezi které mimo jiné spadaly: svoboda tisku,

⁶⁵ SCULLY, Timothy R. *Rethinking The Center: Party Politics in Nineteenth – and Twentieth-Century Chile*. Stanford, Calif.: Stanford University Press. 1992 s. 169

⁶⁶ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, 1999, s. 427

⁶⁷ Salvador Guillermo Allende Gossens (26. června 1908–11. září 1973) byl v pořadí 29. prezidentem Chile

⁶⁸ LOVEMAN, Brian, *Chile The Legacy of Hispanic Capitalism*, 1988, s. 295

vzdělání, shromažďování, ochrana pro vládní zaměstnance etc. Jinými slovy řečeno, křesťanští demokraté se snažily těmito garancemi uchránit stávající politický systém před nástupem Allendeho administrativy.⁶⁹ Ve skutečnosti měla ale chilská společnost daleko větší problémy. Tím hlavním byla velká míra politické mobilizace – postupná krystalizace dvou politických bloků. Dále pak i nejistá představa o tom, co přesně bude v praxi znamenat „chilská cesta k socialismu.“⁷⁰ A za zmínku také stojí fakt, že poměrně radikální kroky podnikala v předchozím vládním období již administrativa křesťanského demokrata Eduarda Montalvy Freie⁷¹, kdy např. prosazovala agrární reformu, jež ve svém důsledku dopadala na původní voličské jádro strany – střední městskou třídu. Ta nebyla schopná pokrýt vysoké náklady, které sebou reforma přinášela.⁷²

Po nástupu do funkce se situace v zemi nadále vyostřovala, a pokud jsme před nástupem PU hovořili o krizi systému, tak v období let 1970–1973 dochází pouze k jejímu prohloubení. Těsně před koncem vlády PU se chilská společnost nacházela ve stavu rozkladu kapitalismu, aniž by se současně s tím rýsoval jiný systém, který by byl sto jej plně alternovat. Dalším faktem bylo, že politická polarizace dosáhla extrémního stupně. Navíc se úplně vytratila legitimita politického režimu: „*Krize se také projevovala zvýšenou politickou polarizací, v rámci, které byla úroveň organizace a radikalizace veřejných odvětví vyvážena vysokým stupněm mobilizace středních vrstev, což zapříčinilo ztrátu legitimacy politického systému.*“⁷³

Tyto všechny prvky nás pak přivádějí k tomu, jak pak bude chápán puč ze strany samotných pučistů: armáda musela zakročit, a to z důvodu, aby uchránila zemi před chaosem. Zde si musíme uvědomit, jakou pozici má armáda v rámci jihoamerického kontinentu. Armáda nevystupuje jako součást společnosti, ale jako

⁶⁹ Ibid., s. 294

⁷⁰ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, 1999, s. 431

⁷¹ Eduardo Nicanor Frei Montalva (16. ledna 1911–22. ledna 1982) byl 29. prezidentem Chile v rozmezí let 1964–1970

⁷² SCULLY, Timothy R. *Rethinking The Center: Party Politics in Nineteenth- and Twentieth-Century Chile*. 1992 s. 159

⁷³ GARRETÓN, Manuel Antonio, *Political Processes in an Authoritarian Regime: The Dynamics of Institutionalization and Opposition in Chile, 1973–1980* In: VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986 s. 153

prvek tvořící společnost. S výjimkou římskokatolické církve, jsou civilní instituce slabé, a tak pouze armáda je s to udržet řád a pořádek.⁷⁴

3.3. Vojenský převrat a počátky opozice

Vojenský režim hned po svém nástupu k moci musel řešit bezpočet tíživých problémů. Mezi nejvýznamnější z nich bezpochyby patřila míra politické mobilizace obyvatelstva a stále narůstající hyperinflace. V momentě převratu se inflace pohybovala kolem 500 %. Během první dekády režimu se podařilo inflaci zkrotit na únosných 20 %, což představovalo značný úspěch. I v oblasti sociální mobilizace se režimu podařilo postupně odpolitizovat společnost, ovšem za určitých obětí.

V činnost je uvedeno „Pinochetovo gestapo“ - *Dirección Nacional de Inteligencia* - (DINA), které bude sice fungovat jen do roku 1976, ale během tohoto krátkého období si dokáže vydobýt nechvalnou pověst, k níž zejména přispěly incidenty, během kterých byli zlikvidováni významní lidé, jež se raději rozhodli pro exil. „Avšak zahraniční oddělení DINA zároveň zahájilo likvidační kampaň proti výrazným představitelům chilského exilu – šňůru šílených zločinů, které Pinocheta a celý vojenský režim poškodily tím nejhorším způsobem, jaký si lze představit.“⁷⁵ Mezi nejznámější incidenty v tomto ohledu patří případ zavraždění Orlanda Leteliera, který byl zavražděn nastraženou výbušninou ve svém vozidle ve Washingtonu, D.C. Tajná policie byla odpovědná pouze Pinochetovi samotnému a na tomto se nic nezměnilo až do roku 1976, kdy je DINA zrušena. Místo ní je založena oficiální tajná služba – *Central Nacional de Informaciones* (CNI) - která se ale zejména po personální stránce od předchozí agentury moc nelišila.

Postoj římskokatolické církve nebyl v počátku Pinochetova režimu nepřátelský. Naopak se dá říci, že převážná část jej i zprvu podporovala.⁷⁶ Nový režim se těšil této podpoře, jelikož si od něj všechny pravicové a středové síly slibovaly stabilizaci poměrů v zemi, která se potýkala se značnými ekonomickými a sociálními problémy.

⁷⁴ SMITH, Peter H. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*, 2005 (str. 74)

⁷⁵ VIAL CORREA, Gonzalo. *Pinochet: portrét diktátora*, 2006, s. 223

⁷⁶ SMITH, Brian H. *Old Allies, New Enemies: The Catholic Church as Opposition to Military Rule in Chile, 1973–1979* In: VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986 s. 274

Představa byla taková, že armáda vypíše nové volby, kterých se nebudou moci účastnit levicové strany. Středopravicovým a pravicovým uskupením by tak zmizela velká část jejich konkurentů.⁷⁷ Armáda však tento úmysl nesdílela, a naopak si hodlala nově nabytou moc ponechat. Velkou část politických aktérů tak čekalo trpké vystřízlivění. V první řadě pak Křesťanské demokraty, kteří [„očekávali krátké vojenské mezidobí, po němž budou následovat volby, které by umožnily ex prezidentovi Freiovi opětovně převzít prezidentský úřad.“]⁷⁸ Jakmile se ale restriktivní opatření dotkla i těchto představitelů, následoval zpočátku pozvolný posun k rodící se opozici.

Otázka porušování lidských práv se pak vůbec stala zásadním tématem, které jako první dokázalo roztržštěnou opozici sjednotit. Ve společnosti se totiž začala projevovat politika režimu, kdy bylo tisíce nepohodlných lidí uvězněno, posláno do exilu, či jednoduše „zmizeli“. Tento fenomén sice nebyl tak silný jako v sousední Argentíně, ovšem i tak byl poměrně šokující v zemi s tak dlouhou předchozí demokratickou zkušeností.

Pozice samotné římskokatolické církve se ruku v ruce s těmito činy stále více posouvala k opozici a režim tak stále více ztrácel sympatie, které na svém počátku měl. Vůči puči se zprvu církev neklonila zvláště odmítavě. Dokonce lze říci, že s nastolením vojenského režimu mnoho církevních představitelů souhlasilo a podporovalo jej.⁷⁹ Episkopát v mnoha případech vyzýval, aby lidé spolupracovali s novým režimem, který by tak mohl snáze nastolit pořádek. Bez zajímavosti také není fakt, že téměř většina všech biskupů chilské římskokatolické církve pokládalo ještě v roce 1975 státní převrat za nezbytný.⁸⁰

Během času se ale její pozice – ačkoliv stále rozdělená *vis a vis* vojenskému režimu – stávala se stále více opoziční, a to z toho důvodu, že římskokatolická církev byla posledním útočištěm pro lidi, které zasáhly represivní složky režimu. Krátce po převratu byl ustanoven Národní úřad pro pomoc uprchlíkům (*National Committee to Aid Refugees, NCAR*), který se skládal z mnoha rozdílných náboženských skupin. Kolem této organizace se pak následně mohly organizovat další skupiny vystupující odmítavě vůči režimu.

⁷⁷ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*, 1999, s. 445

⁷⁸ LOVEMAN, Brian, *Chile The Legacy of Hispanic Capitalism*, 1988, s. 295, s. 316

⁷⁹ LOVEMAN, Brian, *Chile The Legacy of Hispanic Capitalism*, 1988, s. 295,

⁸⁰ *Ibid.*, s. 315

Církev se v tomto ohledu začala zastávat takovou pozici, která pro ni vyplývala z II. Vatikánského koncilu (1962–1965). Ačkoliv dodnes není úplně zřejmé, co koncil přesně přinesl a jaké byly jeho priority, můžeme říct že [„pro některé historiky i teology byl vyrovnáním s reformací (*ecclesia semper reformanda*), protože vysoce ocenil Bibli a její význam postavil na roveň eucharistii, a současně pokusem o vyrovnání s moderní dobou – tím, že vyslovil své zásadní „ano“ svobodě svědomí a lidským právům ... „]”⁸¹

Nejvýraznějším aktérem v tomto směru se ale stal *Committee of Cooperation for Peace* (COPACHI), který poskytoval právní pomoc, potraviny ekonomickou pomoc, zdravotnické služby a útěchu obětem státního teroru. COPACHI se brzy stal přirozeným útočištěm pro lidi, kteří hledali pomoc a ochranu před státním útlakem. Ovšem jeho slabinou bylo napojování na představitele zbytku PU a na MIRalisty. Režim již dlouho hledal páku, kterou by mohl vyvíjet tlak na kardinála a také na to, aby mohl COPACHI rozpustit. Samotný kardinál se dostává pod tlak, kdy na něj Pinochet naléhá, ale Silva tento tlak prozatím ustojí s tím, že COPACHI pod sebou sdružuje nejen katolickou církev, ale další duchovní instituce.⁸²

Poté, co byly nalezeny důkazy o tomto propojení, se již dalo očekávat, že režim vyvine v krátké době úsilí, aby se této organizace zbavil. Pod tlakem samotného Pinocheta – ke kterému se připojili také konzervativní představitelé katolické církve⁸³ – je kardinál Silva přinucen COPACHI rozpustit. Krátce poté ale kardinál Silva zakládá novou organizaci, podporující oběti státního teroru. Stává se jím „*The Vicariate of Solidarity, (Vicaría de la Solidaridad)*“, který se stal jednou z nejdůležitějších organizací, které poskytovaly sociální služby pro chudé obyvatele, a také se snažila ukazovat na nedodržování základních lidských práv ze strany vlády. Svým charakterem byla tato organizace těsněji napojena na samotnou katolickou církev, a to jednak z důvodu lepší kontroly církevními představiteli a také z důvodu horší napadnutelnosti ze strany režimu.

⁸¹ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Primasové katolické církve: země střední Evropy v čase komunismu*, 2010, s. 9–10

⁸² AGUILAR, Marion I. "Cardinal Raúl Silva Henríquez, the Catholic Church, and the Pinochet Regime, 1973-1980: Public Responses to a National Security State." *The Catholic Historical Review* 89, no. 4 (2003): 712-31, s. 724

⁸³ LOVEMAN, Brian, *Chile The Legacy of Hispanic Capitalism*, 1988, s. 317

Samotnou kapitolou pro sebe je pak vystupování hlavy chilské římskokatolické církve kardinála Silvy⁸⁴. Církev se po státním převratu dostává do dvojí pozice. Na jedné straně bychom mohli říct, že ji nový režim vyhovoval v tom, že nastoloval opětovně pořádek a ze své podstaty depolitizoval chilskou společnost a také zažehnal možnost nastolení radikálně levicově orientovaného režimu. Na straně druhé, se ale církev musela vypořádat s realitou, kdy jsou v rozsáhlé míře pošlapávána základní lidská práva. Navíc v zemi, kterou pevně sevřel autoritářský režim, se z katolické církve stala prakticky jediná bašta jisté resistance, neboť existence politických stran, odborů plně závisela na vládě.

Římskokatolická církev navíc v Pinochetových očích byla infiltrována marxistickou a komunistickou ideologií⁸⁵ a jako takové se jí nedá důvěřovat. Kardinál Silva naopak zastával pozici, kdy je potřeba pomáhat těm, kteří trpí nebo jsou pronásledováni.

Neméně důležité, je zmínit roli, kterou zastával jezuita sponzorovaný měsíčník *Mensaje*. Ten minimálně v prvních letech po převratu zastává roli vyváženého, ale kritického zpravodajství. Navzdory na první pohled malému množství odebíraných kopií (kolem 5 tis.) se lidé mohli dozvídat o nedostatku sociální a politické participace či tíživých dopadech vládních ekonomických reforem na nízko příjmové skupiny obyvatelstva.⁸⁶ Důležitost tohoto magazínu je ještě zřejmější, uvědomíme-li si, že po převratu režim ovládal 80 % médií v zemi.

Ze strany režimu můžeme záhy po převzetí moci pozorovat cílené kroky, které měly zmenšit roli římskokatolické církve v oblasti školství. Režim si rychle všimnul institucionální slabosti v této oblasti a rozhodl se pro snížení financování univerzit, středních a základních škol, které byly podle jeho přesvědčení pod „marxistickým“ vlivem.⁸⁷

⁸⁴ Raúl Silva Henríquez (27. září 1907–9. dubna 1999)

⁸⁵ Je potřeba poznamenat, že během Allendeho vlády, se kardinál zúčastnil několika veřejných akcí, jako např. byly: oslava Prvního května, nebo se také setkal s Fidelem Castrem. Po těchto událostech si v tisku vysloužil přezdívku „rudý kardinál“

⁸⁶ SMITH, Brian H, *Old Allies, New Enemies: The Catholic Church as Opposition to Military Rule in Chile, 1973–1979* In: VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986 s. 280

⁸⁷ *Ibid.*, s.280

3.4. Institucionalizace režimu a jeho konec

V roce 1977 můžeme indikovat první změnu uvnitř režimu. Tento rok je totiž zrušena DINA a místo ní je zřízeno Národní informační centrum (*Central Nacional de Informaciones, CNI*). To se mělo od praktik DINA distancovat a mělo představovat významnou změnu.⁸⁸ Taktéž lze tento krok chápat jako jistou formu institucionalizace režimu, který v budoucích letech bude usilovat o přeměnu z vojenského na autoritářsko-byrokratický režim. Hlavním bodem institucionalizace režimu se stává ústava z roku 1980. Nová ústava jen potvrzovala de jure to, co bylo již dávno v platnosti de facto. Lze tak pozorovat jasnou potřebu legalizace kroků, které byly učiněny v předchozím období. „*Nová ústava ratifikuje mocenskou situaci, která existovala po dobu prvních osmi let a zároveň posiluje koncentraci osobní moci, vylučuje veškerou politickou participaci a aktivitu, a institucionálně zavádí stav nechráněných společenských a individuálních práv.*“⁸⁹

Ústava byla v lidovém plebiscitu schválena, a ačkoliv se jednalo o jeden z největších Pinochetových úspěchů, tak do budoucna se mělo ukázat, že skýtá slabé místo, které se dá využít. Již několik týdnů po přijetí nové ústavy v platnosti, se razantně zhoršuje ekonomická situace v zemi. V důsledku toho ztrácí režim dosud pevnou půdu pod nohama. Režim od této chvíle ztrácí schopnost tvarovat společnost podle svého přesvědčení. Ve srovnání s předchozí fází již nevidíme aktivní politiku režimu ve smyslu nabízení střednědobých a dlouhodobých vizí, režim se uskromňuje na pouhé „přežívání“, a co je možná nejpodstatnější, dochází k narůstání socio-ekonomického napětí uvnitř společnosti.

Z hlediska vztahu režimu a římskokatolickou církví můžeme za klíčový mezník určit rok 1977. V březnu tohoto roku jsou totiž nejprve rozpuštěny všechny politické strany v zemi. Odpovědí se pak stává pastorský dopis, kde se poprvé od převratu katolická církev postavila za ty, kteří volali po návratu ústavnosti a již dříve se Vikariát pouští do publikování magazínu „*Solidaridad*“, jež svým zaměřením cílí na problémy týkající se studentů, dělníků a rolníků. Magazín vycházel každých 14 dní a byl k dostání

⁸⁸ CONSTABLE, Pamela a Arturo VALENZUELA, *Nation of enemies*, 1993, s. 105 a 107

⁸⁹ GARRETÓN, Manuel Antonio, *Political Processes in an Authoritarian Regime: The Dynamics of Institutionalization and Opposition in Chile, 1973–1980* In: VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986 s. 173

zcela zdarma. Rychle se tak stává velmi důležitým zdrojem informací, o čemž vypovídá i odběr tohoto média, který v roce 1979 dosahuje kolem 33 tis. výtisků.

Vikariát pak vystupoval jako záštita pro všechny, kteří byli postiženi represivní složkou režimu. Tento vztah vycházel z pozice, do které se římskokatolická církev přesunula. Její záštita fungovala jako deštník, pod nímž se vytvořilo prostředí, ve kterém se opoziční skupiny (různé místní organizace, vyhledávací centra, skupiny zabývající se porušováním lidských práv etc.)⁹⁰ postupně mohly konsolidovat. Římskokatolická církev pak především fungovala jako morální zdroj opozice i pro levicové strany. Což nezřídka kdy vedlo k rozmrzení křesťanských demokratů, neboť mnoho organizací, které přežily díky sponzorství církve byly pak ovládnuty levicovými stranami.⁹¹

K umírnění napjatých vztahů dochází až s plánovanou návštěvou papeže Jana Pavla II. V roce 1987. K umírnění dochází z pragmatického důvodu – využití církve jako obhájce režimu.⁹² Již v tomto období bylo ale jasné, že režim se chýlí ke svému konci. Do vypsání referenda o setrvání Pinocheta v úřadu prezidenta zbývalo již jen několik měsíců.

Politika římskokatolické církve během období plebiscitu by se dala označit jako snaha o usnadnění přechodu k demokratické vládě a vyvarování se násilí, které by mohlo být spojeno se svržením vlády levicovými stranami. Církev se tak v tomto období na jedné straně stává jistým zastáncem režimu, ale na druhé straně také umí být kritická. Příkladem, kdy je církev více vstřícná směrem k režimu je sloužení slavnosti „Te Deum“ 18. září 1986. V těchto dnech byl v platnosti mimořádný stav, neboť 7. září byl spáchán pokus o zavraždění Pinocheta. Církev samotná byla v této otázce rozdělena, neboť kvůli útokům režimu na ni, část kléru volala po pozastavení oslav. Kardinál Fresno⁹³ se však vyjádřil v tom duchu, že poslání církve je přesahující a jako takové by nemělo být porušeno v reakci na politické dění. Celé akce se zúčastnil Pinochet i někteří členové vojenské junty.

⁹⁰ LOVEMAN, Brian, *Military Dictatorship and Political Opposition in Chile, 1973-1986*

⁹¹ VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA, *Party Oppositions under the Chilean Authoritarian Regime* In: VALENZUELA, Samuel J., VALENZUELA. *Military rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. The John Hopkins University Press. 1986 s. 215

⁹² BOWER, Stephen R., "Pinochet's Plebiscite and the Catholics: The Dual Role of the Chilean Church" 1988, s. 53

⁹³ Juan Francisco Fresno Larraín (26. Července 1914 – 14. Října 2004)

Příkladem, kdy zase církev vyrukovala s kritikou lze spatřit ve stížnostech vůči připravovanému plebiscitu v roce 1988. Stížnosti se opíraly o to, že plebiscit se nebude konat za rovných podmínek. Církev zde jednoznačně souhlasila s tím, že opozici se musí věnovat větší prostor v médiích, speciálně pak na hlavním televizním kanále.

Je také zajímavé sledovat, jak se samotný režim stavěl k církvi. Ta byla chápána jako podstatná součást chilské historie a Pinochet ani neměl v úmyslu tento status zpochybnit. Je ale potřeba dodat, že katolická církev se primárně vyhýbala přímé konfrontaci s režimem, což jí na druhou stranu umožňovalo soustředit se na poskytování důležité pomoci, jako byla třeba pomoc obětem represí.⁹⁴ V důsledku toho se role církve spíše rozšířila, než aby byla umenšena. Oba aktéři, jak vojenská junta, tak katolická církev spolu existovaly, aniž by jeden zpochybňoval základní pilíře druhého aktéra. Církev kvůli tomu, aby se neocitla v přímém nebezpečí, a aby se mohla soustředit na svou pastorační činnost a zjemňování dopadů represivních složek režimu. Naopak junta zase nezpochybňovala poslání katolické církve a její roli v národní kultuře.

Národní plebiscit, který byl vypsán na 5. října 1988 dopadl pro Augusta Pinocheta a jeho režim zklamáním. Vítězství neslavil on, ale koalice za neseťvání Pinocheta v úřadu („*Concertación de Partidos por el NO*“)⁹⁵. Chileané již dále odmítli žít v nedemokratickém režimu a rozhodli se jít jinou cestou. Výsledek byl velmi výmluvný: pro setrvání Pinocheta v úřadu hlasovalo 43,03 % voličů a proti 54,68 % voličů.⁹⁶ Bylo tak využito jedno z mála slabých míst, které ústava z roku 1980 měla. Ve volbách, které přímo následovaly, se novým prezidentem stal křesťanský demokrat Patricio Aylwin⁹⁷, který prezidentské volby ovládl ziskem 55,2 %.

⁹⁴ Ibid., s. 57

⁹⁵ SCULLY, Timothy R. *Rethinking The Center: Party Politics in Nineteenth- and Twentieth-Century Chile*. 1992 s. 193

⁹⁶ CAVIEDES, César. *Elections in Chile: the road toward redemocratization*, 1991, s. 36

⁹⁷ Patricio Aylwin (26. listopadu 1918–19. dubna 2016) byl v pořadí 32. prezidentem Chile

Závěr

Římskokatolická církev se v průběhu historie obou zemí těšila velmi silné pozici, která se s nástupem nedemokratických režimů ještě umocnila. Je tak nesmírně zajímavé sledovat, jak se tato vlivná organizace vyrovnávala s nástupem nedemokratických režimů, jenž ze své podstaty vnímají římskokatolickou církev jako ohrožení svých zájmů.

Práce si tak ve svém úvodu kladla hned několik cílů. Zjistit příčinu silného postavení církve v Polsku a v Chile. Dále pak osvětlit postoj nedemokratických režimů vůči církvi. Zda režimy usilovaly ve vztahu s církví o kooptaci, akomodaci, či se spíše uchylovaly k represím. Neméně důležitou otázkou také bylo sledovat tento vztah v obráceném gardu. Tedy zda samotná církev měla ambice být opozičním aktérem, mediátorem anebo zda měla sklony ke kolaboraci s režimem.

V rámci celé práce jsem postupoval podle předem nastíněné osnovy, kdy jsem se v první kapitole zabýval definováním a obecně problematikou autoritářských režimů, tak aby bylo možné tento teoretický koncept uplatnit na případy Polska a Chile. Dále jsem se věnoval teoriím tranzic. Zejména jsem se zde opíral o práci Alfreda Stepana, který vypracoval celou škálu možných přechodů k demokracii. Dále jsem pak použil koncept, tak abych získal odlišný náhled na problematiku přechodů. Domnívám se, že tato část vhodně posloužila k ujasnění aktérů, kteří iniciovali změnu režimu.

Podle A. Stephana bychom obě země mohli zařadit do kategorie „*redemokratizace zahájená zevnitř autoritářských režimů*“ (byť se pak liší v podkategorii) v kombinaci s „*pakt mezi politickými stranami (s konsociačními prvky nebo bez nich)*“. V obou zemích byla změna iniciována zevnitř režimu. V případě Polska se bavíme o jednáních komunistického režimu se Solidaritou. V případě Chile bylo konání plebiscitu o setrvání Pinocheta v úřadu prezidenta přímo zaneseno v ústavě z roku 1980.

Dle konceptu Terry L. Karlové a Phillipa C. Schmittera se pak bavíme o přechodu pomocí „*reformy*“ (případ Polska) a „*paktem/vnucením*“ (případ Chile). V případě Polska můžeme představitele církve jako aktéra řadit k masám. Římskokatolická církev je přítomná u klíčových jednání mezi režimem a *Solidaritou*, přičemž ze své pozice nejvlivnější společenské instituce zde působí jako mediátor a zprostředkovatel. V případě Chile zase budeme církevní představitele řadit k představitelům elit, neboť se aktivně podíleli na vyjednávání podmínek přechodu

k demokratickému režimu a nereprezentovali tak široké vrstvy obyvatelstva jako tomu bylo právě v Polsku. Jak v Polsku, tak i v Chile si aktéři zvolili stejnou strategii – *kompromis*.

V druhé kapitole jsem se pak již o teoretického základu přesunul k empirické části práce, a to konkrétně případem Polska. Tuto kapitolu jsem rozdělil do tří částí, přičemž mým hlavním cílem bylo poukázat na historickou roli římskokatolické církve v Polsku. Pro tyto potřeby jsem se musel v historii vrátit až do trojího dělení Polska. V navazujících podkapitolách jsem pak hlavní důraz kladl na podobu nedemokratického režimu v 80. letech minulého století a pak také roli církve v tomto období.

Na případ Polska jsem navázal kapitolou věnující se Chile. I zde jsem se rozhodl pro členění kapitoly na více částí. Rozhodl jsem se pro uplatnění obdobného schématu, které jsem aplikoval v předešlé kapitole. Nejprve jsem se tak zaměřil na historické reálie a fungování politického systému v Chile. Opíral jsem se zde o práci Timothyho R. Scullyho. V dalších částech jsem pak navázal částí věnující se charakteru Allendeho vlády, období let 1970–1973, tak abych se pak plynule mohl přesunout k nastolení nedemokratického systému Augusta Pinocheta. V další části jsem se pak již naplno věnoval opozici a roli římskokatolické církve.

Po srovnání obou případů jsem si povšimnul hned několika zásadních rozdílů. Ten první spočíval v přístupu nedemokratických režimů k domácí římskokatolické církvi. V Polsku jsme se mohli setkávat s poměrně jasným střetem mezi režimem a episkopátem s cílem eliminovat jeho vliv, zatímco v Chile nebyl tlak vyvíjený na církve tak silný, jelikož Pinochetův režim potřeboval církve jako jeden z potencionálních zdrojů, který potvrzoval jeho legitimitu. Nesetkáváme se tak s uskupeními, která by měla nabourat homogenní strukturu církve, tak jak se tomu např. dělo v případě polského PAXu. Další podobnost, kterou můžeme v obou zemích pozorovat je skutečnost, že režimu se nedařilo podlomit vliv církve zejména kvůli tomu, že hrála jako aktér zásadní roli ve vytváření národního vědomí. V tom právě římskokatolická církev zastávala neoddiskutovatelnou pozici

Ani přístup samotné církve nebyl v Chile a v Polsku stejný. Vojenský režim v Chile ve svém začátku měl v církvi jistou oporu, která nebyla v kontextu událostí náhodná, a která byla společná pro většinu středopravicového politického spektra. Počáteční přijetí Pinochetova režimu se ale postupem času začalo vytrácet, společně s tím, jak stále přibývalo obětí z řad civilistů. V Polsku o takovém počátečním přijetí nemůžeme mluvit a režim zde již od začátku nemohl příliš počítat se sympatiemi ze

strany společnosti. Mezi další podobné rysy patřila forma, jakou se církev prezentovala ve vztahu k režimu. V obou případech se snažila o to, aby přechod k demokracii mohl být uskutečněn mírovou cestou, a aby nedošlo ke zbytečným násilnostem. V Polsku byli představitelé církve přítomni jednání u kulatého stolu a již ve vypjatých dnech po 13. prosinci 1981 vyzýval např. polský primas Jozef Glémp ke klidu.

Z obou případů je také zřejmé, že se pozice římskokatolické církve během nedemokratického režimu neumenšila, naopak se ještě zvětšila, a to v souladu s národní identitou, která je právě na fenomén církve v těchto dvou zemích navázaná.

Práce jako celek mi přinesla velké prohloubení znalostí v dané problematice. Domnívám se, že roli katolické církve během přechodu k demokracii, není v české literatuře věnován takový prostor, který by si toto téma zasloužilo. Jedná se hlavně o případ Chile, kde svou nespornou úlohu sehrála geografická vzdálenost. V případě Polska již takový problém není, ale opět, často se zmiňují pouze základní fakta. Vypracování této práce mi také přineslo uvažování nad celou problematikou v širších intencích. Pokusil jsem se odpovědět na otázky stanovené v úvodu, ale to neznamená, že i v průběhu mě nenapadaly mnohé další otázky týkající se role římskokatolické církve.

Seznam použité literatury

AGUILAR, Mario I. 2003. *Cardinal Raúl Silva Henríquez, the Catholic Church, and the Pinochet Regime, 1973-1980.*, The Catholic Historical Review, 2003, 4., Catholic University of America Press, Sv. 89, stránky 712-731 .

BALÍK, Stanislav, et al. 2010. *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu.* Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

BOWERS, Steven R. 1988. *Pinochet's Plebiscite and the Catholic : the dual role role of the Chilean Church.* Faculty Publications and Presentations. Fall 1988, Sv. 151, 2, stránky 51-58.

BUNCE, Valerie. 1995. *Should Transitologists Be Grounded?* Slavic Review. Spring 1995, Sv. 54, 1, stránky 111-127.

CAVEDIES, César. 1991. *Elections in Chile : The Road Toward Redemocratization .* 1991.

CONSTABLE, Pamela, and Arturo Valenzuela. 1993. *Nation of Enemies : Chile under Pinochet .* New York : Norton , 1993.

DAVIES, Norman. 1982. *God's playground: a history of Poland in two volumes. Vol. 2, 1795 to the present.* New York : Columbia University Press, 1982.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří Kunc. 1994. *O přechodech k demokracii.* Praha : Sociologické nakladatelství , 1994. 80-901424-8-6.

GARRETÓN, Manuel Antonio. 1986. *Political Processes in an Authoritarian Regime: The Dynamics of Institutionalization and Opposition in Chile, 1973-1980.* in. Samuel J., Valenzuela. Valenzuela. *Military Rule in Chile : Dictatorship and Opposition.* místo neznámé : The John Hopkins university Press, 1986.

KARL, Terry Lynn, and Philippe C. Schmitter. 1991. *Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe.* *International Social Science Journal.* 128, 1991, 2.

LINZ, J. Juan a Alfred C. Stepan. 1996. *Problems of democratic transition and consolidation ; Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe.* . Baltimore : John Hopkins University Press, 1996.

LINZ, J. Juan. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes* . Colorado : Lynne Rienner Publishers, 2000. 1-55587-866-0.

LOVEMAN, Brian. 1988 . *Chile : The Legacy of Hispanic Capitalism* . Oxford : Oxford University Press, 1988 .

LOVEMAN, Brian. 1986. Military Dictatorship and Political Opposition in Chile, 1973-1986 . *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* . 1986, Sv. 28, 4.

Matejko, J. Alexander. 1982. The Structural Roots of Polish Opposition . *The Polish Review*. 1982, Sv. 27, 1/2., stránky 112-140

MEYER, Michael. 2010. *Rok, který změnil svět: 1989 :dosud nezveřejněné okolnosti pádu berlínské zdi* . Praha : Knižní klub, 2010.

PACZOWSKI, Andrzej. 2000. *Půl století dějin Polska : 1939 - 1989*. Praha : Academia, 2000.

RAWLS, John. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995.

SCULLY, Timothy R. 1992. *Rethinking the center : Party politics in nineteenth-and twentieth-century Chile*. Stanford : Stanford University Press, 1992.

SCULLY, Timothy, R. 1995. Reconstituting Party Politics in Chile. in Scott, and Timothy R. Scully Mainwaring. *Building Democratic Institutions : Party Systems in Latin America* . Stanford : Stanford University Press , 1995.

SMITH, Brian. 1986. Old Allies, New Enemies: The Catholic Church as Opposition to Military Rule in Chile, 1973-1979. in. Samuel., Valenzuela Valenzuela. *Military Rule in Chile : Dictatorship and Oppositions*. místo neznámé : The John Hopkins University Press, 1986.

SMITH, Peter. 2005. *Democracy in Latin America: Political Change in comparative Perspective.*, New York a Oxford : 2005. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* , Vol. 28, No. 4 (Winter), stránky 1-38

VIAL Correa, Gonzalo. 2006. *Pinochet: portrét diktátora.* Praha : Prostor, 2006.